

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Ärikorralduse instituut

Liis Kivisild

**RAAMATUPIDAJA ROLL FINANTSPETTUSTE ENNETAMISEL JA
SISEKONTROLLIMEETMETE KASUTAMINE EESTI ETTEVÕTETE NÄITEL**

Magistritöö

Õppekava TARM, peeriala Majandusarvestus

Juhendaja: Krista Aas

Kaasjuhendaja: professor Lehte Alver

Tallinn 2018

Deklareerin, et olen koostanud töö iseseisvalt ja olen viidanud kõikidele töö koostamisel kasutatud teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele, ning ei ole esitanud sama tööd varasemalt ainepunktide saamiseks. Töö pikkuseks on 9614 sõna sissejuhatusest kuni kokkuvõtte lõpuni.

Liis Kivisild

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: 153379TARM

Üliõpilase e-posti aadress: liiskivisild@gmail.com

Juhendaja Krista Aas:

Töö vastab kehtivatele nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaasjuhendaja professor Lehte Alver:

Töö vastab kehtivatele esitatud nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE	4
SISSEJUHATUS	5
1. FINANTSPETTUSTE ENNETAMINE.....	8
1.1 Finantspettuse mõiste ja olemus	8
1.2 Pettuste ennetamise süsteem	9
1.2.1 Finantspettuste esmased ennetusmeetodid	10
1.2.2 Tegevus-, sise- ja välisaudit	12
1.2.3 Infotehnoloogia keskkonna pettuste ennetamine	14
1.2.4 Benfordi seadus, digitaalanalüüs, sularahakontrollid ja pangaülekannete kinnitused ..	15
1.2.5 Pettuste teavitamispoliitika	16
1.2.6 Muud ennetusmeetodid	17
1.3 Raamatupidaja roll ja kompetentsus	18
2. RAAMATUPIDAJA ROLLI UURING FINANTSPETTUSTE ENNETAMISEL	22
2.1 Uuringu meetodika ja valim	22
2.1.1 Uuringu meetodika.....	22
2.1.2 Valimi kirjeldus.....	25
2.2 Uuringu tulemused ja analüüs.....	27
2.2.1 Finantspettuste ennetamine	27
2.2.2 Finantspettusi soodustavad tegurid	29
2.2.3 Finantspettuste ennetusmeetodite kasutamine Eesti ettevõtetes ja nende efektiivsus...30	
2.3. Tulemuste võrdlemine teistes riikides korraldatud uuringutega.....	32
2.4 Järeldused ja ettepanekud	35
KOKKUVÕTE	38
VIIDATUD ALLIKAD	41
SUMMARY	45
LISAD	48
Lisa 1. Raamatupidajate erialane kompetentsus	48
Lisa 2. Küsimustik	51
Lisa 3. Küsimuste 5–8 vastused (uuringus osalejate demograafilised andmed).....	56

Lisa 4. Küsimuse nr 1 vastused	57
Lisa 5. Küsimuse nr 4 vastused	58
Lisa 6. Küsimuse nr 2 vastused	59
Lisa 7. Küsimuse nr 3 vastused	60

LÜHIKOKKUVÕTE

Töö eesmärk on uurida, millised finantspettuste ennetusmeetodid on kasutusel Eesti ettevõtetes ning kuidas hindavad nende meetodite efektiivsust raamatupidajad. Lisaks võrreldakse tulemusi teistes riikides korraldatud uuringutega. Vastavalt eesmärgile püstitatakse kaks hüpoteesi:

Hüpotees 1: Raamatupidajatel on oluline roll finantspettuste ennetamisel.

Hüpotees 2: Eesti ettevõtted ei pööra piisavalt tähelepanu pettuste ennetamisele ning ei ole rakendanud tõhusaid sisekontrollmeetmeid.

Töös antakse ülevaade finantspettuste ennetusmeetoditest. Magistritöö eesmärgi täitmiseks viidi läbi kirjalik küsitlus. Uuringus osales 113 raamatupidajat (sh 11 raamatupidaja assistenti, 42 raamatupidajat, 18 vanemraamatupidajat ja 42 pearaamatupidajat).

Töö autori uuringu tulemusena selgus, et uuringus osalejad on teadlikud finantspettuste ennetamise olulisusest ning ka tegutsetakse vastavalt, et võimalikke pettusi vältida. Esimene hüpotees leidis kinnitust, teine aga mitte.

Kõige enam oli vastajate seas kasutusel 5 järgmist finantspettuste ennetusmeetodit: tulemüür ja viirusekaitse, töölepingud, valvesüsteemid kaitsmaks ettevõtte füüsilist vara, pangapäekannete kinnitused ja töötajate taustakontroll enne töölevõtmist. Kõige vähem oli vastajate seas kasutusel eetikanõunik, finantspettuste uurija ning süsteem kolmandatel osapooltel laekuvate vihjete vastuvõtmiseks ja kontrolliks. Kõige enamkasutusel olevaid finantspettuste ennetusmeetodeid peeti ka kõige efektiivsemateks.

Töö tulemuste võrdlus teistes riikides korraldatud uuringutega, tõi kaasa nii sarnasusi kui ka erinevusi. Need meetodid, mis ühes riigis olid kõige enamkasutusel, võisid olla teises riigis kõige vähem kasutatavad. Sama kehtis ka ennetusmeetodite efektiivsuste kohta.

Võtmesõnad: raamatupidaja, raamatupidaja roll, finantspettuste ennetusmeetodid

SISSEJUHATUS

Suurem osa Eestis tegutsevatest ettevõtetest on ilmselt juba teadlik, et finantspettuse ohvriks langemise riski saab vähendada sellega, kui rakendada ennetamismeetodeid. Pettuste varajane ennetamine on märkimisväärselt soodsam kui hiljem selle tagajärgedega tegelda (ACFE 2016).

Teema on aktuaalne kuna paljude uuringute kohaselt on pettuste arv ülemaailmselt jätkuvalt kasvav (Kroll 2015; ACFE 2016) või vähemalt pole nendest raporteerimine ka aastatega vähenenud (Ernst & Young 2014). Statistikat saab teha juba avastatud pettuste kohta, kuid suure tõenäosusega on paljud pettused jäänud ka märkamata ning nende tegelik arv on oluliselt suurem kui uuringud seda näitavad.

Globaalsel turul, kus paljudel rahvusvahelistel ettevõtetel on pikad tarneahelad, on risk pettuse ohvriks langeda väga suur. Seda peamiselt seetõttu, et suurte mahtude tõttu on raske kogu tegevust kontrolli all hoida. Eesti ettevõtted on enamjaolt väikeettevõtted, kuid sellegi poolest on ka neil oht langeda finantspettuste ohvriks. Lisaks rahalisele kahjule võib pettuste korral ettevõttes kannatada saada ka suhted partneritega, töötajate töömoraal, ettevõtte maine ja bränd. Viimati mainitud tegurite tagajärjed võivad olla pikaajalised.

Finantspettusi on palju uuritud audiitorite seisukohast, kuid oluliselt vähem on tähelepanu pööratud raamatupidajate rollile. Audiitor avastab juba tekkinud pettuse, kuid raamatupidajal on oma roll ka selle ennetamisel.

Raamatupidaja roll pettuste ennetamisel on oluline mitmel põhjusel. Esiteks seetõttu, et raamatupidajad on ise võimalikud petturid. Neil on tihtipeale otsene või kaudne võimalus manipuleerida raamatupidamisdokumentidega, esitades petlikku finantsteavet.

Teiseks on raamatupidaja sageli pettuste tunnistajaks. Kas ettevõttes, kus raamatupidaja töötab, on loodud piisavalt efektiivsed meetodid selleks, et ta saaks pettusest teavitada? Kas ta teab kelle poole pöörduda oma ettevõttes kui ta avastab võimaliku pettuse? Kas on loodud pettuste vihjeliin? Viimane on oluline meetod, kuna sageli ei ole inimene endas 100% kindel, et kas tegemist on üldse pettusega. Juhul kui ei soovita või ei julgeta otse oma vahetule ülemusele

kaaskolleegi võimalikku pettust mainida, siis võib pelgalt kahtluse korral jääda võimalik pettus varajases staadiumis avastamata ning hiljem tuleb juba kordades suuremate kahjudega tegelda.

Kolmandaks on raamatupidajatel keskne roll meie väikeettevõtetes. Seda eelkõige seetõttu, et väikeettevõtte raamatupidaja ei tegele ainult n-ö numbritega, vaid on kursis ka ettevõtte sisepoliitikaga ning on tõenäoliselt üks esimestest inimestest, kes võib võimaliku pettuse avastada. 2016. aastal viis Atesteeritud Finantspettuste Uurijate Assotsiatsioon läbi uuringu, mille tulemusena selgus, et väikeettevõtte (st töötajaid alla 100) kaotab ühe pettusega keskmiselt 147 000 dollarit. Võrreldi ka erineva suurusega ettevõtteid ning just väikestel ettevõtetel on kõige suurem tõenäosus pettuste ohvriks langeda. Väikeste firmade puhul on see tõenäosus 31,8%, 100–999 töötajaga ettevõttes on pettuste sagedus 19,5%, 1000–9999 korral 28,1% ja 10 000 ning rohkem töötajate korral 20,6%. (ACFE 2016)

Raamatupidajatelt ei ole ilmselt võimalik saada adekvaatset infot selle kohta, kas nad ise on mõne finantspettuse sooritanud, küll aga peaks nad olema kursis, millised sisekontrollimeetmed on kasutusel selles ettevõttes, kus nad parasjagu töötavad. Töö teema valiku peamine põhjus on välja uurida, milliseid sisekontrolli ennetusmeetodeid Eesti ettevõtted kasutavad, et ennetada finantspettuse ohvriks langemist?

Pettuste ennetamine võiks olla üks raamatupidamise pakutavatest teenustest ning seda eelkõige seetõttu, et Eesti kontekstis on raamatupidaja sageli üks võtmeisikuid, kes on piisavalt hästi kursis ettevõttes toimuvaga. Seetõttu peaks ta ka olema esimeste inimeste seas, kes võiks märgata varajasi ohumärke võimalikust pettusest. Selleks, et paremini mõista raamatupidaja rolli ettevõttes finantspettuste ennetamisel, on autor seadnud töö ülesandeks uurida erinevaid sisekontrollisüsteeme, mis aitavad ettevõtetel pettusi ennetada. Millised on pettusi soodustavad asjaolud ning mis meetoditel saab neid ennetada? Kas finantspettused on üldse probleemiks Eesti ettevõtete seas? Kuivõrd oluliseks peavad raamatupidajad ise oma rolli finantspettuste ennetamisel?

Töö eesmärk on uurida, millised finantspettuste ennetusmeetodid on kasutusel Eesti ettevõtetes ning kuidas hindavad nende meetodite efektiivsust raamatupidajad.

Vastavalt eesmärgile püstitatakse kaks hüpoteesi.

Hüpotees 1: Raamatupidajatel on oluline roll finantspettuste ennetamisel.

Hüpotees 2: Eesti ettevõtted ei pööra piisavalt tähelepanu pettuste ennetamisele ning ei ole rakendanud tõhusaid sisekontrollmeetmeid.

Hüpoteeside kinnitamiseks või ümberlükkamiseks uuritakse erialast kirjandust ja viiakse läbi kirjalik küsitlus Eesti raamatupidajate seas (sh raamatupidaja assistent, vanemraamatupidaja ja pearaamatupidaja). Lisaks võrreldakse tulemusi teistes riikides korraldatud uuringutega.

Töö uurimisobjektiks on finantspettuste ennetusmeetodid.

Magistritöö koosneb kahest peatükist. Töö esimeses peatükis on kolm alajaotist. Esimeses osas selgitatakse lühidalt finantspettuse mõiste ja olemus. Teises jaotises kirjeldatakse, et milline võiks olla üks hea pettuste ennetamissüsteem, sh milliseid ennetusmeetodeid peaks see süsteem sisaldama? Töö kolmandas osas kirjeldatakse raamatupidaja rolli ja kompetentsust.

Töö teine peatükk on rakenduslik ning selle eesmärk on välja selgitada, millised on Eesti ettevõtetes kasutusel olevad sisekontrollimeetmed ning kuidas hindavad selle efektiivsust raamatupidajad. Töö teine peatükk koosneb neljast alajaotisest. Esimeses osas kirjeldatakse uuringu metoodikat ja valimit. Teine osa sisaldab endas uuringu tulemusi ja analüüsi. Kolmandas osas võrreldakse tulemusi teistes riikides korraldatud uuringutega. Neljas jaotis sisaldab järeldusi ja ettepanekuid, sh kas töö esimeses peatükis kirjeldatud pettuste ennetamissüsteemi alusel saab hinnata Eesti ettevõtete pettustevastaseid süsteeme headeks või mitte? Kas on loodud süsteemne käsitus finantspettuste ennetamiseks või kasutatakse vaid üksikuid meetodeid?

Magistritöö küsimustik koostatakse *Google Forms* keskkonnas. Lisaks viiakse läbi lisauuring jagades paber kandjal küsimustikke. Andmete töötlemiseks kasutatakse MS Excel'it. Tulemuste paremaks kirjeldamiseks, arvutakse ka hinnangute aritmeetilised keskmised.

Töö autor tänab magistritöö valmimisel abiks olnud juhendajat Krista Aasa ja kaasjuhendajat Lehte Alverit.

1. FINANTSPETTUSTE ENNETAMINE

1.1 Finantspettuse mõiste ja olemus

Pettus on tahtlik tegevus, mis võib kaasa tuua ebaseaduslike hüvede saamist (Ernst & Young 2014; Adenji 2004, 354 viidatud Adetoso et al. 2013). Pettusel on ka teisi tõlgendusi. Näiteks rahvusvaheline auditeerimise standard ISA 240 defineerib seda järgmiselt: „Pettus on tahtlik tegu ühe või enama isiku poolt juhtkonna, isikute, kelle ülesandeks on valitsemine, töötajate või kolmandate osapoolte hulgast, millega kaasneb ebaõiglase või ebaseadusliku eelise omandamine kavaluse kasutamise kaudu“ (Audiitorkogu 2009). Sarnaselt eelnevale, defineerib karistusseadustik § 209 kelmust sedaviisi: „Varalise kasu saamise eest tegelikest asjaoludest teadvalt ebaõige ettekujutuse loomise teel karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega“.

Enimlevinud viis pettusi liigitada on sisemiseks ja välimiseks. Sisemiseks pettuseks loetakse seda, kui ettevõtte töötaja (sh ka tippjuhtkond) sooritab mõne pettuse, väline pettus on aga see kui pettuse sooritajaks on tarnija või hankija ehk siis ettevõttes mittetöötav inimene. (Keller & Owens 2015)

Sageli arvatakse, et suurim pettuste oht lasub välistel teguritel, kuid tegelikult tuleks keskenduda just oma ettevõtte töötajale. Ei ole veel väga populaarne oma kolleegide tegevuses nuhkida. Lihtsam on ennast veenda selles, et ainult tarnijad on võimalikud petturid. Kui võrrelda kahju suurusi summaarselt, siis ettevõttes mittetöötavad inimesed on põhjustanud suuremat kahju kui ettevõttes töötavad inimesed (Kroll 2015). Samas ei saa ettevõtte väliste inimeste tegusid nii palju kontrollida ja ennetada, kui enda ettevõtte sisekontrolli efektiivsemaks muutes, millega saab vältida oma töötajate sooritatud pettusi. (Ibid)

Atesteeritud Finantspettuste Uurijate Assotsiatsiooni (inglise keeles *Association of Certified Fraud Examiners*) uuringu järgi sooritavad ligi 77% kutsealastest pettustest isikud, kes töötavad ühes järgnevas seitsmest osakonnast: raamatupidamis-, kvaliteedikontrolli-, müügi-,

klienditeenindus-, ostu-, finantsosakond ja juhtkond (ACFE 2016; Friedrichs 2002). Vastav ametikoht annab isikutele unikaalse võimaluse pettusega tegelda, sest neil on tihtipeale võimalik otseselt või kaudselt manipuleerida raamatupidamisdokumentidega, vältida sisekontrolli või esitada petlikku finantsteavet (ACFE 2016).

Kutsealane pettus on protsess, mille kaudu kasutatakse ära oma ametit või vastutust, et rahuldada personaalseid huvisid. Lühidalt on see võimu kuritarvitamine, mis tähendab tahtlikku ebaausat tegutsemisviisi ja organisatsiooni ressursside (nii püsi- kui ka käibevara) kohta valeandmete esitamist. (ACFE 2016; Duffield, Grabosky 2001; Kiragu et al. 2013)

Suurbritannia ettevõtte *The Economist Intelligence Unit* tellis 2015. aastal ülemaailmse uuringu, mille eesmärk oli analüüsida finantspettusi. Uuringus osales 768 tippjuhti. Valimit põhjendati sellega, et tippjuhtidel ei pruugi küll olla kogu ülevaadet igast finantspettusest, mis ettevõttes sooritatakse, kuid neil peaks olema piisavad teadmised ettevõttes toimuvast ja neil on hea arusaam organisatsiooni riskidest ja võimalustest. Tulemused näitasid, et pettused on jätkuvalt kasvutempos. Lisaks on ettevõtted muutunud teadlikumaks võimalikest pettuste ohtudest ja on pettuste ennetamise lisanud oma ettevõtte prioriteediks. (Kroll 2015)

The Economist Intelligence Unit uuringus osalejatest vastas 75%, et nad on langenud vähemalt ühe pettuse ohvriks viimase aasta jooksul. See on taolise uuringu 8 viimase aasta kõige kõrgem tulemus. See tulemus on tõusnud 14% võrreldes viimase kolme aastaga. Ettevõtted tunnevad ennast üha enam haavatavad pettustele, ligi 80% vastanutest arvas, et nende ettevõtte on võrreldes eelmise aastaga muutunud kaitsetumaks. (Ibid)

Positiivseks uudiseks on see, et teadlikkus pettustest on toonud kaasa ka proaktiivse tegutsemisviisi (Ibid). Üha enam rakendatakse erinevaid finantspettuste ennetusmeetodeid oma äritegevuse tõhustamiseks.

1.2 Pettuste ennetamise süsteem

On oluline luua pettuste ennetamiseks ja avastamiseks efektiivsed meetodid, sest nende abil on võimalik vähendada võimalust langeda pettuse ohvriks (Bierstaker et al. 2006). Mõned finantspettuste ennetusmeetodid võivad olla küll kulukad (nt finantspettuste uurija palkamine, valvesüsteemid kaitsmaks ettevõtte füüsilist vara, viirusekaitse arvutitele jms), kuid tasub siiski

finantspettusi ennetavatesse meetoditesse investeerida, kuna hiljem tagajärjed võivad olla kordades suurema kahjuga (ACFE 2016).

Finantspettuste ennetamise süsteem tervikuna koosneb ühelt poolt ettevõtte väärtustest, juhtkonna eeskujust jms ning teisalt sisekontrollikeskkonnast. Järgnevalt kirjeldab töö autor erinevaid pettuste ennetamismeetodeid, mis võiksid moodustada ühe toimiva pettuste ennetamise süsteemi. Selle alusel saab käesoleva töö teises pooles hinnata, kas Eesti ettevõtete pettustevastased süsteemid on head või mitte.

1.2.1 Finantspettuste esmased ennetusmeetodid

Finantspettuste esmaste ennetusmeetodite all mõeldakse järgmisi meetodeid: töötajate taustakontroll enne töölevõtmist, töölepingud, ettevõtte eetikakoodeks, finantspettuste riskide määramine ja hindamine ning valvesüsteemid kaitsmaks ettevõtte füüsilist vara.

Uuringud näitavad, et suurem osa ettevõtte omanikke arvab, et nende töötajad ei ole võimelised toime panema finantspettusi (Gagliardi 2014; ACFE 2016). Samas, 42% juhtudest on pettuse toimepanijaks just töötaja või juhatuse liige (Ibid). Seega selleks, et endale mitte värvata ebaausat inimest, on oluline teha tulevasele võimalikule töötajale kõigepealt põhjalik taustakontroll. Kõige efektiivsemalt saab seda teha sel viisil, kui võetakse ühendust eelmise tööandjaga (Agathee, Ramen 2017). Soovituslik on, et tööandja peaks ise töötaja eelmise tööandjaga ühendust võtma, sest kirjalikud soovituskirjad ei ole nii tõhusad (Ibid). Kirjalike soovituskirjade puhul üldjuhul paberile midagi negatiivset kirja ei panda või kui isegi on midagi halvasti öelda, siis pigem jäetakse selline soovituskiri uuele tööandjale esitamata (Ibid).

Pettuste avastamine võtab üldjuhul aega, seega uus töötaja võib ka juba töösuhte algul pettuse toime panna ja liikuda siis edasi uude kohta, ilma et pettus üldse avastataks (Bierstaker et al. 2006). Soovitatav on teha töötajate taustakontrolli vähemalt kaks korda (Ibid). Esmalt siis, kui planeeritakse töötajat tööle võtta ja järgmine kontroll ligikaudu 6 kuud pärast tööle asumist (Ibid). Selle põhjus on, et töötaja eelmine töökoht võis töötaja pettused avastada alles siis kui ta on juba lahkunud nende juurest (Ibid).

Kui on jõutud sinnamaani, et on leitud endale sobiv töötaja, siis tuleks temaga sõlmida ka tööleping. See sisaldab endas nii töötaja kui ka tööandja õigusi ja kohustusi. Finantspettuste ennetamise seisukohalt on oluline, et oleks olemas siduv dokument töötajale, et rikkumiste korral oleks võimalik selle alusel töötaja vastu seaduslikke sanktsioone rakendada.

Oluline meetod finantspettuste ennetamiseks on ka ettevõtte eetikakoodeks. See juhendab töötajaid tegemaks õigeid valikuid ja aitab ära tunda ebaeetilist käitumist. Üks olulisemaid märksõnu eetikakoodeksi edu juures on efektiivne kommunikatsioon (Stevens 2008). Tähtsad on ka juhtkonna eeskuju ja ettevõtte väärtused. Eetikakoodeks peab olema kirja pandud selgelt ja arusaadavalt. Formaalset kommunikatsiooni (nt eetikakoodeksi treeningud, direktiivid) peetakse vähem tõhusaks kui mitteformaalseid viise nagu näiteks sotsiaalsed normid jms. Töötajad peaksid olemas kursis ettevõtte eetikakoodeksiga ning soovituslik on osaleda diskussioonis, et sellest arusaamine oleks täielik, st et ei tekiks arusaamatusi, mida ühe või teise lausega mõeldakse. Eetikakoodeks ei ole nii tõhus, kui see on juhtkonna poolt kirjutatud ja rakendatud töötajatele korraldusena. (Bierstaker et al. 2006)

Suuremate ettevõtete puhul on mõistlik palgata tööle eraldi ametikohana eetikanõunik, kel oleks piisavalt aega töötajaid eetika teemal koolitada. (Ibid)

Finantspettuste riskide määratlemine ja hindamine aitab määratleda ettevõtte kõige nõrgemad küljed, mis on pettustele kõige enam avatud. Eesmärk on minimaliseerida pettuste toimepanekuid. Finantspettuste riskide määratlemine ja hindamine sisaldab endas ka seda, kuidas ettevõtte vara hoitakse ja kuidas võidakse neid väärkasutada. Iga varaliigi hindamine aitab audiitoritel ja raamatupidajatel mõista seda, mida finantspettust sooritav isik näha võib. Käsitletakse ka ennetavaid samme pettuste ennetamisel ja tuvastamisel. (Bierstaker et al. 2006)

Finantspettuste riskide määratlemist ja hindamist tuleks teha nii perioodiliselt kui ka jooksvalt vastavalt olukorrale. Lisaks peaksid ettevõtted kaaluma ja rakendama riskide määratlemist nii ettevõtte siseselt kui ka ettevõtte väliselt, kuna pettuse toimepanijaks võivad olla nii töötajad kui ka kliendid ja tarnijad. (Rezaee 2005)

Sõltuvalt ettevõtte suurusest, võib olla teatud juhtudel mõistlik palgata ettevõtte personali hulka ka eraldi finantspettuste uurija. (Bierstaker et al. 2006)

Lisaks üks elementaarsemaid, kuid siiski väga vajalik finantspettusi ennetav meetod on valvesüsteemide rakendamine. Need on vajalikud kaitsmaks ettevõtte füüsilist vara. Valvesüsteemid on pidevas muutumises ja on väga arenenud ning jagunevad peamiselt kolmeks: videosalvestised, heliülekanDED ja fotokujutised (Visser 2015). Suure tõenäosusega on enamik ettevõtteid ilmselt vähemal või rohkemal määral endale juba soetanud valvesüsteeme.

1.2.2 Tegevus-, sise- ja välisaudit

Euroopa Pettustevastane Amet (OLAF) on koostanud käsiraamatu audiitorite rollist pettuste ennetamisel ja avastamisel. Selle kohaselt on tegevusauditite eesmärk saada piisav kinnitus komisjonile deklareeritud kulude seaduslikkuse ja korrektsuse kohta. (Euroopa Pettustevastane Amet 2014)

Tegevuste auditeerimisel teeb audiitor järgmist:

- „teeb kindlaks ja hindab kõiki sisemisi ja väliseid riske ja ohte, mis võivad kahjustada kulude rahastamiskõlblikkust või põhjustada eeskirjade eiramist või pettust;
- vaatab läbi auditeeritava üksuse keskkonna ja tausta, keskendudes valdkondadele, kus on suurem pettuserisk, ning vaatab muu hulgas läbi sidusrühmasid ja tarnijaid käsitleva teabe ning kasutab riskianalüüsi vahendeid või sarnaseid IT-vahendeid;
- teeb kindlaks võimaliku petmisviisi ning vahetab vajaduse korral teavet õiguskaitsetalitustega
- vahetab vajaduse korral teavet õiguskaitsetalitustega (nt politseijaoskonnad, õiguskaitseasutused, OLAF jt) kooskõlas ELi, rahvusvaheliste ja riigisiseste normidega“. (Euroopa Pettustevastane Amet 2014)

Tegevusauditi eesmärk on ka organisatsiooni tõhususe ja tulemuslikkuse parendamine. Samuti on oluline koostada kirjalikult juhendid koos protseduuridega ning soovitused parendusteks juhtkonnale. (Cassandra et al. 2008)

Lisaks tegevusauditile, on tõhus finantspettusi ennetav meetod ka siseaudit. See on sõltumatu, objektiivne, ja kindlustandev nõustamistegevus, mille eesmärk on lisada väärtust ja parendada organisatsiooni tegevust. Siseaudit aitab organisatsioonil saavutada eesmärgi süstemaatilise ja distsiplineeritud lähenemisviisiga. Selleks hinnatakse ja parendatakse riskijuhtimise efektiivsust ja kontrolli- ning juhtimisprotsesside tõhusust. (Institute of Internal Auditors 2010)

Rahvusvaheline siseauditeerimise kutsetegevuse standardi 2120.A2 kohaselt tuleb siseauditi raames hinnata pettuse võimalikku esinemist ning seda, kuidas organisatsioon pettuseriski juhib (Siseaudiitori kutsetegevuse standardite kehtestamine 2011).

Eesti Siseaudiitorite Ühingu (2017) kohaselt: „Siseaudiitori töö eesmärk on anda juhtkonnale kindlustunne, et tehtavad otsused ja tegevused on asjakohased, need vastavad õigusaktidele ning ressursse kasutatakse säästlikult, tõhusalt ja mõjusalt“.

Finantspettusi pole võimalik täielikult elimineerida, saab vaid tõhustada ennetusmeetodid, mis viivad riski minimaalseks. Ettevõtete edukus toetub suurelt jaolt sisekontrolli tugevusele. Ootused sisekontrolli tõhususele on suured. Sisekontroll sisaldab endas süstemaatilist ja distsiplineeritud lähenemist, mille eesmärk on toetada ja tugevdada ettevõtte juhtimisprotsesse (Dordevic, Dukic 2015). Siseauditi roll on omada infot kõikide protsesside kohta ettevõttes, teada riske, millele ettevõtte on haavatav, seega potentsiaal ja võime omada kõrget efektiivsust ennetamisel ja avastamisel peaks olema saavutatav (Ibid).

Siseaudit on üks osa iseseisva äritegevuse funktsioonidest. Eesmärk on uurida, küsida, analüüsida, hinnata ja monitoorida operatsioonide toimimist teatud üksustes ning seda selleks, et parendada operatsioonide efektiivsust. Siseauditi tegevus on läbiaegade muutunud. Muutused on peamiselt seotud siseauditi tegevusvaldkonnaga, sealhulgas kohustused ja õigused. Algselt keskenduti raamatupidamisarvestuse monitoorimisele ja kontrollimisele, selleks et vähendada vigu, kuritegelikku tegevust, vara võõrandamist jne. Nüüd on siseauditi vastutus jälgida, uurida, kontrollida ja hinnata sisekontrollisüsteemide tööd, mille tegevuse ulatus pole enam piiratud raamatupidamise ja rahandusega vaid ka äritegevusega üldiselt. (Dordevic, Dukic 2015)

Siseauditi üks osa on ka varude juhtimine. See on oluline eelkõige selliste ettevõtete korral, kellel on laos suured kogused kaupa. (Agathee, Ramen 2017) On oluline kõik kogused ja igasugune kauba liikumine registreerida täpselt, et vähendada varude väärkasutamist.

Finantspettuste ennetusmeetodiks on ka välisaudit. Selle põhieesmärk on anda kindlustunne nii juhtkonnale, ettevõtte nõukogule kui ka teistele huvigruppidele ja tugevdada usaldust ettevõtete poolt välja antud finantsteabe kohta (Chen et al. 2013). Lisaks hinnatakse, kas ettevõtte sisekontrollisüsteemid on piisavalt tõhusad selleks, et ennetada pettusi (Kim, Kogan 2014). Pettuste riski tuvastamiseks ja hindamiseks kogutakse vajalik teave, hinnatakse auditi tõendusmaterjale, suheldakse pettuste teemal juhtkonnaga, auditikomiteega ja teistega (Gullkvist, Jokipii 2013). Oluline on ka pettuste uurimine dokumenteerida (Ibid).

Välisauditit on defineeritud ka kui formaalset ja iseseisevat ülevaadet ettevõtte finantsaruannete, tehingute ja toimingute üle. Üldjuhul viivad selle läbi professionaalsed arvestuseksperdid, kes

kinnitavad, kas andmed on korrektsed või ei ole. Välisaudiitor uurib ka sisekontrollisüsteeme ja annab välja vastavad juhised. (Okaro et al. 2013)

Välisaudiitorid pole pettuste avastamise eest otseselt vastutavad (Kim, Kogan 2014; Zachariah et al. 2012; Dyck et al. 2008). See on ka üks põhjustest, miks käesolev töö on keskendunud just raamatupidajate rollile finantspettuste avastamisel. Välisaudiitoritel on küll juurdepääs nii ettevõtte sise- kui ka välisinfolle, mistõttu on neil hea ülevaade ettevõttes toimuvast, kuid pettuste ennetamise ja avastamise eest on vähemal või rohkemal määral vastutavad siiski eelkõige raamatupidajad.

1.2.3 Infotehnoloogia keskkonna pettuste ennetamine

Tänapäeval on väga suur osa ettevõtete tegevusest infotehnoloogiapõhine. Seetõttu on oluline rakendada ka erinevaid spetsiifilisi infotehnoloogilisi ennetusmeetodeid.

Infotehnoloogia (edaspidi IT) keskkonna pettuste vältimiseks on olemas mitmeid erinevaid meetodeid. Kõige põhjalikum neist on IT audit, mis sisaldab endas infotehnoloogiliste tööriistade kasutamist ja tehnikaid, millega saab uurida arvutipõhiseid raamatupidamissüsteeme (Omoteso 2013). Eesmärgiks on testida arvutipõhiste raamatupidamissüsteemide tööprotseduure ja usaldusväarsust (Ibid). Ilma IT auditita oleks neid väga keeruline teostada, kuna teiste meetoditega ei saa süsteeme piisavalt efektiivselt hinnata (Ibid). Lisaks nõuavad IT süsteemid investeringut IT auditi tehnoloogiasse (Ibid).

IT audit aitab organisatsioonis mõista, hinnata ja parendada IT kasutamist (Gantz 2013, 10). Lisaks mõõdetakse ja parendatakse tulemusi, et soovitud eesmärke täita (Ibid). Peaaegu kõik ettevõtted kasutavad oma igapäevatoös infotehnoloogilisi abivahendeid, et toetada oma tegevust ja äri eesmärke. See annab ettevõtetele põhjendatud huvi tagamaks, et nende IT kasutus oleks efektiivne ja samas ka piisavalt kaitstud.

Finantspettusi aitab ennetada ka juhtimisinfotarkvara. See on süsteem, mille eesmärk on koguda töödeldavaid andmeid, mis annaks sisukat teavet otsuste langetamisel ning mis mõõdaks nende rakendamist ja jälgiks edusamme (Hall 2012, 5). Tegemist on protsessiga, mis annab suuna juhtkonnale, mis toetab eesmärkide ja poliitika loomist organisatsiooni kaudu. (Ibid)

Juhtimisinfotarkvara sisaldab endas järgnevaid süsteeme:

- finantsjuhtimise süsteemid (nt portfelli-haldussüsteemid);

- turunduse süsteemid (nt turuanalüüs, uue toote arendamine, tooteanalüüs);
- varudega seotud süsteemid (nt lao organiseerimine ja ajakava, tarne ajakavad, kauba laadimine);
- inimressurssidega seotud süsteemid (nt tööskuste jälgimise süsteem, töötajate hüvede süsteem). (Hall 2012, 8)

IT pettused on kasvavas tempos kuna tänapäeval on suur osa ärist internetipõhine. See situatsioon nõuab rohkem tähelepanu turvaelementide rakendamisele, et ettevõtte väliselt ei oleks võimalik tööarvutitesse ja –võrkudesse sisse murda. Lihtsaim viis kaitsta oma arvutit on paigaldada sellele tulemüür ja viirusekaitse (Bierstaker et al. 2006). Lisaks eelmainitule, kasutatakse sagedasti ka paroolikaitset. Tegemist on vanima meetodiga kaitsmaks tööarvuteid, kuid samas on see siiski ka üks tõhusaimaid ja enimkasutatavaimaid vahendeid selleks, et piirata võõrastel inimestel ligipääs oma tööarvutitesse (Ibid).

Paroolikaitse teeb keeruliseks see, et kui tegemist on liiga lihtsa parooliga, siis on võimalik seda kergesti pahatahtlikel eesmärkidel lahti muukida. Samas aga kui tegemist on liiga keerulise parooliga, siis sageli selleks, et parool ei ununeks, kirjutatakse see kusagile üles, mis omakorda tekitab riski, et see parool avastatakse ja on võimalik siseneda teise tööarvutisse. (Gerard et al. 2004)

Tehnoloogia kiire areng on toonud kaasa ka uued paroolikaitsmise vormid, milleks on häälelugeja, sõrmejäljelugeja, silma reetina lugeja, digitaalalkiri jms (Bierstaker et al. 2006). Tegemist on tõhusate meetoditega ning autori arvates on Eestis nendest enim kasutusel digitaalse autentimise kasutamine. Teised meetodid ootavad ilmselt veel tehnoloogilisi täiendusi, et nende kasutamine lihtsam, kiirem ja kasutajasõbralikum oleks.

1.2.4 Benfordi seadus, digitaalanalüüs, sularahakontrollid ja pangaülekannete kinnitused

Finantsaruannete pettusi saab ennetada digitaalsete massandmete analüüsi abil, mis põhineb Benfordi seadusele. 1881. aastal avastas astronoom Simon Newcomb, et logaritmitahvlite esimesi lehekülgi kasutatakse oluliselt sagedamini kui viimaseid, millest tegi ta järelduse, et väiksemad numbrid esinevad arvudes sagedamini esikohal, kui suuremad. Algselt jäi see avastus tähelepanuta, kuid 1938. aastal tõestas füüsik Frank Benford selle paikapidavust. Tema järgi sai ka see avastus oma nimetuse. Täpsemalt, Benfordi seadus põhineb sellel eeldusel, et numbrid 0-9 esinevad arvus kindla tõenäosusega. (Durtschi et al. 2004)

Digitaalanalüüs ei tuvasta selliseid pettusi, mis pole dokumenteeritud, näiteks altkäemaks, varade vargus, pettused, mis on seotud lepingute sõlmimisega, defektne tarne, defektne saadetus jms. Lisaks eksisteerib ka muid pettuseliike, mida Benfordi analüüs ei suuda tuvastada, sest uuritavad andmekogumid ei sobi analüüsi jaoks. Näiteks topelt sisestatud aadresse või pangakontosid digitaalanalüüsi ei avasta aga samas kaks töötajat, kelle on sarnane aadress, võib anda digitaalanalüüsi kaudu signaali ettevõttele, et midagi on valesti. (Ibid)

Finantsaruannete pettuste ennetamiseks kasutatakse ka sularahakontrolle ja pangaülekannete kinnitusi. Sularahakontrolliga võrreldakse, kas bilansis olev kassa summa võrdub sellega, kui palju ettevõttes tegelikult on sularaha. Pangaülekannete kinnituste all mõeldakse aga panga väljavõtte võrdlemist raamatupidamisprogrammis kajastatud panga summaga. Kas pangas on reaalselt ka nii palju või vähe raha kui bilansis kajastatud on? Kui need kaks summat ei ole võrdsed, siis tuleb teha analüüs ning selgitada välja millest erinevused tekkinud on. Soovitatavalt võiks seda teha keegi erapooletu inimene. Eelkõige ei tohiks seda teha see sama raamatupidaja, kes igapäevaselt sularahaga tegeleb ja pangakontosid haldab (Agathee, Ramen 2017).

Lisaks on soovitatav aegajalt teha ka pistelisi kontrolle tehingute andmete õigsuse kohta (Agathee, Ramen 2017). See ei ole kasulik mitte ainult finantspettuste ennetamiseks vaid ka igapäevatöö kontrollimiseks. Kõik eksivad ning pistelised kontrollid aitavad parendada töö kvaliteeti.

1.2.5 Pettuste teavitamisepoliitika

Iga organisatsiooni jaoks peaks olema oluline luua ja järgida spetsiaalselt loodud pettuste teavitamisepoliitikat. Eesmärk on anda töötajatele selged juhendid, millised protseduurid tuleb pettuse avastamisel läbida ning mis on tagajärg kui seda ei tehta (Agathee, Ramen 2017). Iga töötaja enda kohustus on need selgeks teha. Pettuste teavitamisepoliitika peaks olema eraldatud ettevõtte eetikapoliitikast ning sellest peaks rääkima eelkõige uute töötajatega, personali koolitusseminaridel ja arenguveestlustel (Ibid). Ideaalis oleks hea, kui oleks olemas allkirjastatud dokument igalt töötajalt, et pettuste teavitamisepoliitika on läbiloetud ja mõistetud (Bierstaker et al. 2006).

Vilepühumine on tulnud inglisekeelsest sõnast *whistleblower*. Selle all mõeldakse eelkõige ebaseaduslikust tegevusest teatajat. Tulemused näitavad, et vilepühumise efektiivsus seisneb selles, kas ettevõttes on võimalik anonüümselt pettusest teavitada ja kuidas organisatsioon ise

toetab vilepuhumist. Seos on leitud ka sellega, mida suurem ettevõtte, seda suurem on tõenäosus, et on loodud süsteem, mille kaudu inimesed saavad anonüümselt võimalikust pettusest vihjata. (Lee, Fargher, 2013)

Vilepuhumise üks alaliike on pettuste vihjeliin. See annab töötajatele võimaluse edastada anonüümselt ettevõttesisest informatsiooni, ilma et peaks kartma kaaskolleeegidelt pealekaebaja tiitli saamist. (Bierstaker et al. 2006; Pergola, Sprung 2005)

Eelkõige on oluline, et tagatud oleks vihje sooritaja anonüümsus. Töötajad peaksid olema motiveeritud ja julgustatud, et kahtlasest tegevusest raporteerida. Meetod töötab kahel viisil. Esiteks on see efektiivne viis töötajatel pettusest raporteerida, teiseks annab see potentsiaalsele petturile mõista, et tal on risk jääda vahele ja tema tegevusest võidakse läbi vihjeliini teada anda (Bierstaker et al. 2006).

Lisaks on vilepuhumise üks alaliik ka süsteem kolmandatelt osapooltelt laekuvate vihjete vastuvõtmiseks ja kontrolliks, mis on mõeldud ettevõttes mittetöötavatele inimestele. Tõhus avastamisevahend, mis aitab võimalikku pettust avastada varajases staadiumis. (Bierstaker et al. 2006)

Pettuste vihjeliini ja kolmandatelt osapooltelt laekuva teabe vastuvõtmise süsteemi olemasolu on oluliseks eelduseks, et vilepuhumine, kui finantspettuste ennetusmeetod, saaks ettevõttes tervikuna efektiivsel toimida.

1.2.6 Muud ennetusmeetodid

Regulaarne koolitus, mida pakutatakse töötajatele ja juhtidele organisatsiooni eetika ja sisekontrolli kohta, mängib olulist rolli pettuste ennetamisel. Seda eelkõige seetõttu, et see minimaliseerib võimaliku petturi eetilise ratsionaliseerimise, mis on tavaliselt petturitele omane. Regulaarne treening ja koolitus suurendab töötajate ja juhtide teadlikkust organisatsioonide sisekontrollidest ja seetõttu suurendab seevastu ka pettuste avastamist. (ACFE 2016)

Finantspettusi saab ennetada ka sel viisil, kui korraldada töötajatele pettusteteemalisi koolitusi. Väikeettevõtetel on sageli vähesed teadmised pettustest ning enamjaolt ei sooritata töötajatele neid koolitusi (Laufer 2011). Samas väikeettevõtted on pettuste suhtes vastuvõtlikumad kui kesk- ja suureettevõtted ning seda eelkõige seetõttu, et neil puuduvad vajalikud ressursid, et

rakendada tõhusaid sisekontrollimeetmeid (ACME 2016). Oluliseks teguriks on ka see, et nende kasutuses on limiteeritud personal (Ibid).

Veel üks finantspettusi ennetav meetod on töötajate rotatsioon. See on töötajate ajutine töötamine erinevates allüksustes ja ametikohtadel, mille eesmärk on nn nelja silma printsiibi rakendamine (Agathee, Ramen 2017). See tehnika aitab vähendada pettuste riski sellega, et töötaja tööülesanded antakse teatud intervalli pärast kaaskollegile ning selle kaudu saab teine töötaja kontrollida eelnevalt tehtud tööd (Ibid). Töötajate rotatsiooni abil suureneb ebaseadusliku tegevusega vahelejäämine (Ibid).

Kõik käesolevas töös kirjeldatud finantspettuste ennetusmeetodid on valitud selle põhimõtte järgi, et nendest moodustuks üks terviklik süsteem finantspettuste ennetamiseks. Lisaks eelmainitud finantspettuste ennetamismeetoditele on veel mitmeid teisi meetodeid, millest autor ei pidanud vajalikuks pikemalt kirjutada. Näiteks positiivse töökeskkonna loomine, juhtkonna suurendatud tähelepanu pettuste jälgimisele, tarnijate usaldusväärsus tagavad meetmed (taustakontroll, auditisätet lepingus jms), töötajate nõustamisprogrammid jms.

1.3 Raamatupidaja roll ja kompetentsus

Eestis on raamatupidajatele kehtestatud kolm kutsestandardit. Nendeks on raamatupidaja (tase 5), vanemraamatupidaja (tase 6) ja juhtivraamatupidaja (tase 7) (SA Kutsekoda 2013, SA Kutsekoda 2017b, SA Kutsekoda 2017c).

Raamatupidaja kutsesüsteemil on 4 eesmärki:

1. “toetada Eesti töötajate konkurentsivõimet - töötajad on kompetentsed, neil on edukaks tegevuseks vajalikud teadmised, oskused, vilumused ja hoiakud;
2. olla tugistruktuuriks haridussüsteemile - Kutsealasele tegevusele suunatud õppe sisu ja kvaliteet vastab tööturul nõutavale;
3. aidata kaasa inimeste kompetentsuse hindamisele ja tunnustamisele olenemata, kus ja kuidas õppimine on toimunud;
4. muuta kutsed riigisiselt ja rahvusvaheliselt võrreldavaks”. (SA Kutsekoda 2017a)

Finantspettuste ennetamise seisukohalt peaks raamatupidaja kutset omav töötaja olema piisavalt kompetentne, et avastada finantspettusi. Seega annab tema kompetentsus talle ka olulise rolli

finantspettuste avastamisel ja ennetamisel. Kõigi kolme kutsestandardi kohustuslikud kompetentsid on finantsarvestus, maksuarvestus ja juhtimisarvestus (SA Kutsekoda 2013, SA Kutsekoda 2017b, SA Kutsekoda 2017c).

Raamatupidaja tööosad on järgnevad:

1. Raamatupidamise korraldamine ja raamatupidamisüksuse juhtimine;
2. Majandussündmuste kirjendamine ja dokumenteerimine;
3. Aruannete koostamine;
4. Maksudeklaratsioonide koostamine;
5. Kuluarvestus;
6. Eelarvestamine;
7. Majandusüksuse tegevuse analüüsimine. (Ibid)

Lisaks kaasneb vanemraamatupidaja tasemega maksude kavandamine ja analüüsimine ning juhtivraamatupidaja tasemega aruannete analüüsimine hinnangute andmiseks (SA Kutsekoda 2017b, SA Kutsekoda 2017c).

Eesti raamatupidaja kutsealane kompetentsus on sätestatud Raamatupidaja kutse-eetika koodeksiga, mis on koostatud Eesti Raamatupidajate Kogu (edaspidi ERK) poolt. Kutse-eetika koodeks kinnitati ERK nõukoja otsusega 13. mai 2003 ning selle koostamisel lähtuti Rahvusvahelise Raamatupidajate Föderatsiooni (IFAC) Eetika Komitee poolt välja antud Raamatupidajate Kutse-eetika Koodeksist (*Code of Ethics for Professional Accountants*). Selle eesmärk on edendada raamatupidaja professioni eetilist kultuuri. (ERK 2017)

Koodeksi neli põhinõuet eesmärkide saavutamiseks on usaldusväärsus, kutsealane kompetentsus, kutsealase tegevuse kvaliteet ja kindlustunne (ERK 2017). Eesti Raamatupidajate Kogu (2017): „Raamatupidajate kutsealase tegevuse tarbijatel peab olema kindlustunne, et raamatupidajate kutsealane tegevus on reguleeritud vastava kutse-eetika nõuete raamistikuga.“

Raamatupidajate erialane kompetentsus on kirjeldatud 16 punktina (vt Lisa 1). Näiteks: „Erialase kompetentsuse säilitamine nõuab pidevat teadlikkust raamatupidamise eriala arengust, siseriiklike ja rahvusvaheliste raamatupidamisalaste ja muude oluliste regulatsioonide ning aruandluse põhimõtete ja nõuete tundmist“ (ERK 2017). Autor arvab, et teadlikkus raamatupidamise eriala arengust on vähemal või rohkemal määral seotud ka oskusega märgata ja

ennetada finantspettusi. See omakorda annab raamatupidajatele olulise rolli finantspettuste ennetamisel.

Veel üks näide erialase kompetentsuse kohta: „Raamatupidajat võidakse paluda täita olulisi ülesandeid, milleks tal ei ole piisavat eriharidust või kogemusi“ (ERK 2017). „Selliste ülesannete vastuvõtmisel ei tohi raamatupidaja tööandjat või klienti eksitada enda pädevusest ja kogemusest ning võimalusel kasutama eksperdi abi“ (ERK 2017). Finantspettusi puudutab see punkt seetõttu, et juhtkond või mõni teine kõrgemal ametipositsioonil asuv isik võib raamatupidajalt paluda sooritada selliseid kandeid või tehinguid, mille tegevuse korrektsuses ja seaduslikkuses raamatupidaja võib kahtlema hakata. Sellisel juhul tuleks kindlasti kasutada eksperdi abi ning välja selgitada, kas tegemist on seadusliku ja korrektse ülesandega, selle asemel, et pimesi seda isikut usaldada ja see tehing nii ära sooritada nagu paluti.

Rikkumiste korral on võimalik raamatupidajaid ka karistada. Kriminaalkorras on raamatupidajaid karistatud peamiselt nelja põhjuse tõttu:

- „omastamine ehk valduses oleva võrra vallasasja või isikule usaldatud muu võõra vara ebaseaduslikult enda või kolmanda isiku kasuks pööramine (näiteks raamatupidaja on omavoliliselt kandnud tööandja pangaarvelt raha kas enda või mõne tema lähedase pangaarvele. Samuti erakulutuste maksmine tööandja vara arvelt);
- raamatupidamise kohustuse rikkumine, milleks on raamatupidamise korraldamise nõuete teadev rikkumine või teadavalt raamatupidamisdokumentide ebaseaduslik hävitamine, varjamine või kahjustamine või raamatupidamisdokumendis andmete esitamata jätmine või ebaõigete andmete esitamine, kui sellega on oluliselt raskendatud ülevaate saamine raamatupidamiskohustuslase varalisest seisundist;
- suures ulatuses maksukelmuse toimepanemine, milleks on maksuhaldurile andmete esitamata jätmine või valeandmete esitamine maksu- või kinnipidamiskohustuse vähendamise või tagastusnõude suurendamise eesmärgil, kui sellega varjatakse maksu- või kinnipidamiskohustust või suurendatakse alusetult tagastusnõuet suurele kahjule (40 000 eurot ja üle) vastava summa võrra või enam;
- kuritegelikku ühendusse kuulumine (kolmest või enamast isikust koosnev püsiv isikutevahelise ülesannete jaotusega ühendus, mille tegevus on suunatud teise astme kuritegude, mille eest ettenähtud vangistuse ülemmäär on vähemalt kolm aastat, või esimese astme kuritegude toimepanemisele)“. (Seinberg, Salumets 2015)

Raamatupidaja tööülesanneteks on sageli ka maksudeklaratsioonide esitamine, kuid nende puhul lasub vastutus üldjuhul juhatuse liikmel. Ka raamatupidaja eksimuste, nn töövigade, eest vastutab üldjuhul äriühing või selle juhatuse liige. (Madisson et al. 2012)

Raamatupidaja roll ja kompetentsus on omavahel seotud tegurid. Raamatupidaja kompetentsus määrab ka tema rolli finantspettuste ennetamisel. Raamatupidaja kutse-eesitika koodeksiga sätestatud Eesti raamatupidaja kutsealase kompetentsuse järgi võib eeldada, et raamatupidaja on isik, kes on piisavalt pädev avastamiseks ja ennetamiseks finantspettusi, seega omab nendes tegevustes ka olulist rolli.

2. RAAMATUPIDAJA ROLLI UURING FINANTSPETTUSTE ENNETAMISEL

2.1 Uuringu metoodika ja valim

2.1.1 Uuringu metoodika

Magistritöö eesmärgi saavutamiseks viidi läbi kirjalik küsitlus. Küsimustik on toodud lisa 1. Ankeet oli mõeldud ainult raamatupidajatele (sh raamatupidaja assistent, vanemraamatupidaja ja pearaamatupidaja) ning eesmärk oli uurida, millised finantspettuste ennetusmeetodid on kasutusel Eesti ettevõtetes. Selleks, et võimalikke arusaamatusi vältida, täpsustati küsimustiku alguses finantspettuse mõiste, mille all mõeldi varalise kasu saamist tegelikest asjaoludest teadvalt ebaõige ettekujutuse loomise teel (näiteks kelmus, omastamine, maksupettus, raamatupidamisaruannetega manipuleerimine pettuse varjamiseks, sh fiktiivsete arvete kasutamine jne). Küsitluse tulemuste põhjal selgitatakse välja mitte ainult millised ennetusmeetodid on kasutusel Eesti ettevõtetes vaid vastajad hindasid ka iga meetodi efektiivsust.

Küsimustiku koostamisele eelnes tutvumine varem tehtud uuringutega. Selle eesmärk oli, et oleks võimalik võrrelda magistritöö autori tööd teiste riikide uuringute tulemustega. Kõige sarnasemad on kolm järgmist uurimustööd:

1. James L. Bierstaker, Richard G. Brody ja Carl Pacini „*Accountants' Perceptions Regarding Fraud Detection and Prevention Methods*“ – uuring viidi läbi Ameerika Ühendriikides, vastajaid oli 86 (sh raamatupidajad, siseaudiitorid ja finantspettuste uurijad) (Bierstaker et al. 2006).
2. Ushad Subadar Agathee ja Mootooganagen Ramen „*Usage and Perceptions of Fraud Detection and Preventiv Methods: Evidence from Mauritius*“ – uuring viidi läbi Mauriitiusel, vastajaid oli 120, sh audiitorid ja raamatupidajad (Agathee, Ramen 2017).

3. Rohan Othman, Nooraslinda Abdul Aris, Ainun Mardziah, Norhasliza Zainan, Noralina Md Amin „*Fraud Detection and Prevention Methods in the Malaysian Public Sector: Accountants' and Internal Auditor' Perceptions*“ – uuring sooritati Malaisias ning vastajaid oli 53. (Othman et al. 2015)

Magistritöö küsimustik on koostatud *Google Forms* keskkonnas. Lisaks, kuna internetikeskkonnas oli vastajate arv üsna väike, siis viidi läbi lisauuring jagades raamatupidajatele küsimustikke paber kandjal.

Vastajad on anonüümsed. Enne küsimustiku väljasaatmist testis autor ka selle toimimist. Magistritöö autor pidas oluliseks selgitada välja, kas kõik küsimused ning väited on üheselt mõistetavad. Vastavalt vastukajale, täpsustati küsimustikku. Testküsitlusel osales autori 6 kolleegi, kellest kaks töötavad vanemraamatupidajana, kaks raamatupidajana ning ülejäänud kaks raamatupidaja assistendina. Lisaks hinnati küsimustiku täitmiseks kuluvat aega. Autor hindas küsimustikule vastamise ajaks ligikaudu 7 minutit.

Küsimustik on jagatud viieks osaks. Esimeses osas palutakse hinnata, kuivõrd vastaja nõustub või ei nõustu etteantud väidetega. Hinnang tuli anda Likerti 5-palli skaalal, kus „1 - ei ole sugugi nõus“, „2 - ei ole üldiselt nõus“, „3 - raske öelda“, „4 - üldiselt nõus“ ja „5 - täiesti nõus“. Esimese osa eesmärk on hinnata üldiselt kuivõrd on finantspettused probleemiks Eesti ettevõtete seas ning kuivõrd teadlikud ollakse finantspettuste ennetamise olulisusest.

Teises osas palutakse järjestada olulisuse järjekorras 6 enamlevinud finantspettust soodustavat tegurit. Nendeks on: 1) töötajad pole oma tööga rahul, 2) vähene või puudulik sisekontroll organisatsioonis, 3) nõrgad või puudulikud organisatsioonisisemed eetilised väärtused, 4) töötajate ja tarnijate vahelised salakokkulepped ja -tehingud, 5) ebaadekvaatsed või puudulikud taustakontrollid nii töötajatele kui ka tarnijatele, 6) juhtkonna vähene kontroll alluvate üle.

Kolmandas osas palutakse vastajatel märkida ära need finantspettuste ennetusmeetodid, mis on kasutusel selles ettevõttes, kus ta töötab ning lisaks tuleb hinnata kõigi 32 nimekirjas oleva finantspettuste ennetusmeetodi efektiivsust. Seda hinnatakse Likerti 4-palli skaalal, kus „1 - ei ole efektiivne“, „2 - pigem ei ole efektiivne“, „3 - pigem on efektiivne“ ja „4 - efektiivne“.

Küsimustiku neljandas osas tuleb vastata neljale lisaküsimusele, millele saab vastata „1 - jah“, 2 - ei“, „3 - ei tea. Küsimused olid järgnevad: 1) Kas ettevõtte, kus Sa töötad, on olnud viimase 5 aasta jooksul finantspettuse ohver, 2) Kas Sa tead kelle poole pöörduda oma ettevõttes, kui

avastad võimaliku pettuse, 3) Kas ettevõttes, kus Sa töötad, on selgelt määratletud, mis sanktsioone rakendatakse kui finantspettusega vahele jääd, 4) Kas Sa arvad, et finantspettuste sooritamine suureneb tulevikus?

Töö viimase, viienda osa, eesmärk on küsida vastaja demograafilisi andmeid: sugu, vanus, ametikoht ja töötajate arv ettevõttes.

Küsimustikule oli võimalik vastata ajavahemikul 09. oktoober – 31. oktoober 2017. Autor saatis vastamise palve e-kirja teel, milles tutvustati ennast ja töö eesmärki ning lisati ka veebiaadressi link, kus küsimustik asus. Kokku saadeti laiali 629 e-kirja. Lisaks paluti rmp.ee toimetuselt abi küsimustiku lingi levitamiseks ning sealt saadi positiivne vastus, seega rmp.ee lugejad võisid näha seda küsimustikku ka uudistevoos pealkirja all „Aitame tudengit! Ettevõtete finantspettuste ennetusmeetodid“. Autor proovis ka finantsarvestusalaste koolituste korraldajatega kontakti luua, kuid kahjuks sealt vastuseid ei tulnud. Positiivse vastukaja korral oleks töö autor läinud nende koolituste vaheaegadel oma küsimustikku paber kandjal jagama.

Nädal aega enne küsimustiku sulgemist saatis autor kõigile kontaktidele uue e-kirja, milles tänas neid isikuid, kes juba olid vastanud ning palus teistel veel vastata. Kokku laekus 99 vastust (vastajate protsent 16%).

Lisaks elektroonilisele küsimustikule, viidi läbi lisauuring jagades küsimustikke paber kandjal. Neid käidi jagamas 2. detsembril Tallinna Tehnikaülikooli täiendkoolitustel raamatupidaja-finantsist ja pearaamatupidaja-finantsjuht. Selleks, et paber kandjal küsimustikke loengutes laiali jagada saaks, saavutati eelnevalt vastavate õppejõudude nõusolek. Sealt saadi juurde 15 vastust, seega kokku on magistritöö küsimustikule vastajaid 113.

Andmete töötlemiseks kasutati MS Excel'it. Arvutati ka hinnangute aritmeetilised keskmised (edaspidi keskväärtused), mille puhul ei võetud arvesse vastuseid „raske öelda“ ja „ei tea“.

Vastajad, kelle ametiks ei olnud raamatupidaja (sh raamatupidaja assistent, vanemraamatupidaja ja pearaamatupidaja), nende vastused eemaldati uuringust. *Google Forms* keskkonnas oli sissejuhatuses selgelt kirjas, et küsimustik on mõeldud ainult raamatupidajatele ning süsteem ei andnud ka võimalust muid ameteid vastusena sisestada. Teistel ametikohtadel töötavate isikute vastused jõudsid autorini, kuna paber kandjal küsimustikke jagati laiali kõigile Tallinna Tehnikaülikooli täiendkoolitustel osalenutele. Autor pidas sellist viisi efektiivsemaks, kuna hiljem sai ebasobilikud vastused lihtsalt eemaldada. Alternatiivne variant oleks olnud, kui oleks

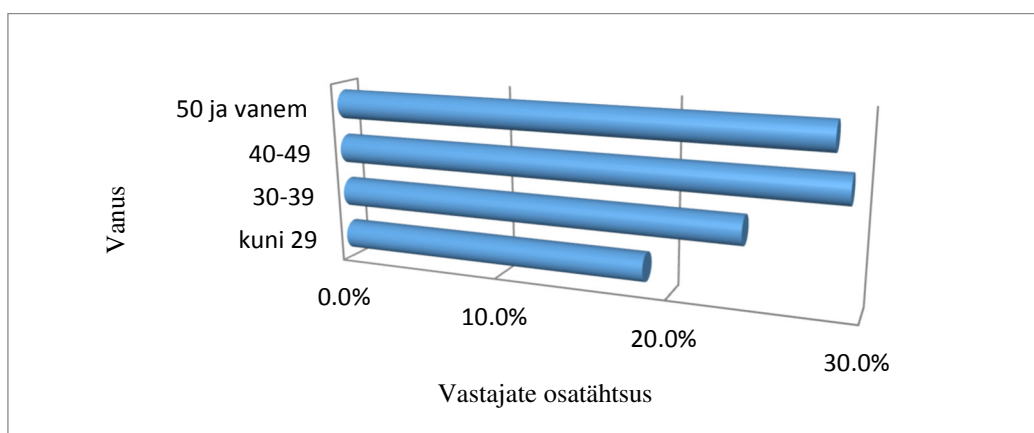
küsinud enne küsimustike laiali jagamist isiku ametit, kuid anonüümsuse huvides ei pidanud autor seda sobivaks variandiks.

2.1.2 Valimi kirjeldus

E-maili teel küsimustikele vastanute vastamisaktiivsus oli ligikaudu 16%. Töö autor hindab seda tulemust pigem kesiseks ning põhjus võib olla selles, et viimastel aastatel on elektrooniliste küsitluste hulk olnud väga suur ning inimesed ei vaevu enam oma aega nende täitmisele kulutama. Seda isegi siis, kui isiklikult e-maili teel inimese poole pöörduda, rääkimata sellest, kui jagatakse erialastes gruppides linke ja palutakse küsimustikule vastata.

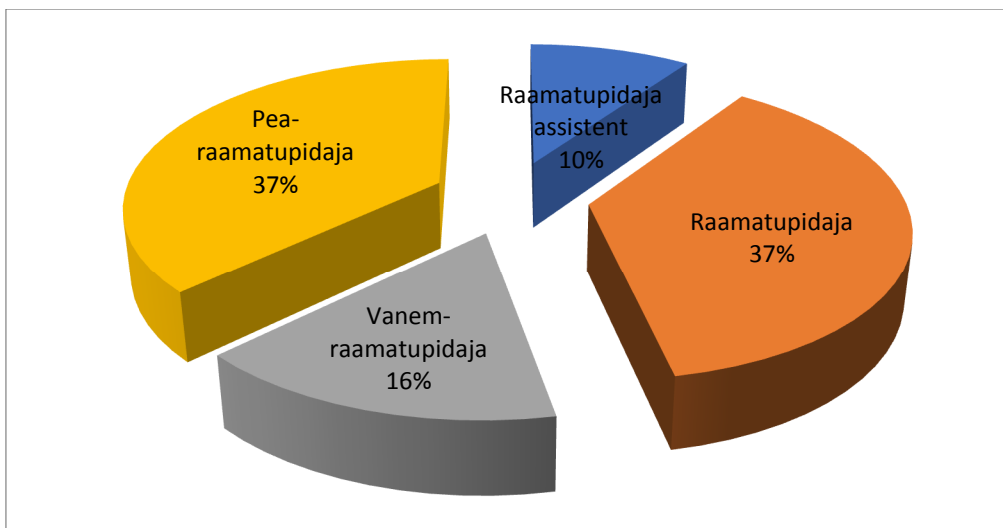
Tegemist on mittetöenäosusliku valimiga, seega üldistamisõigust ei saa anda üldkogumile (konkreetses töös puhul siis raamatupidajatele). Mittetöenäosusliku valimi üks omadusi on see, et töenäosus valimisse sattuda ei ole teada (Fricker 2008). Näiteks, kui rmp.ee oma kodulehel autori küsimustiku linki jagas, siis pole võimalik saada infot, et mitu inimest seda uudist üldse luges ja iga mitmes sellele vastas. Lisaks otsis töö autor raamatupidajate e-posti aadresse internetist ettevõtete kodulehekülgedelt, seega valimisse sattumine oli juhuslik.

Vastajate seas oli 5 meest ehk 4% kogu valimist ja 108 naist (vt Lisa 3). Seoses sellega, et meeste osatähtsus oli väga väike, meeste ja naiste tulemusi eraldi analüüsima ei hakata. Vastajad jagunesid üsna võrdselt vanuserühmadesse. Kõige rohkem olid esindatud 40–49 aastased (29,2%) ja 50 ja vanemad raamatupidajaid (28,3%). Veidi vähem oli vastanuid 30–39 aastaste seas (23,9%) ning kõige vähem oli vastajaid vanuses kuni 29 aastat (vt Lisa 3). Autor hindab seda valimit heaks, kuna üldjuhul kaasneb vanusega ka kogemus.

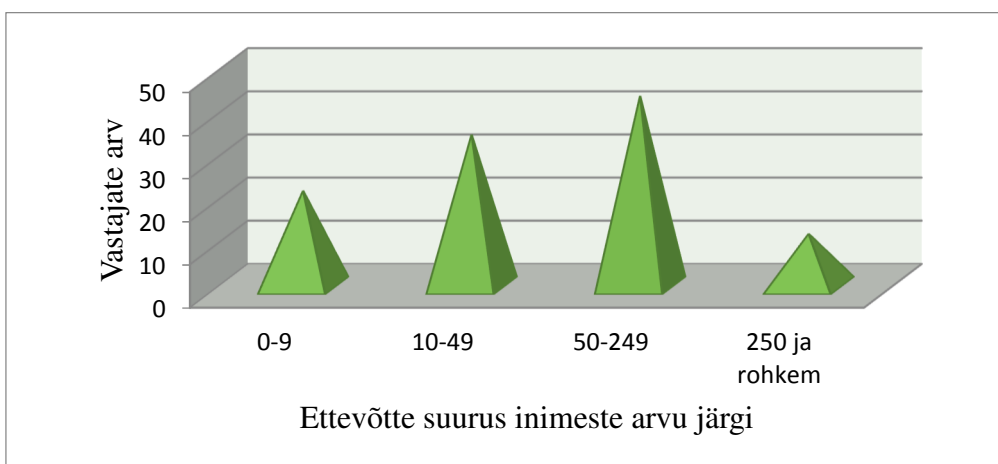
Joonis 1. Uuringus osalejate osatähtsus vanuserühmade lõikes
Allikas: autori koostatud lisa 3 alusel

Vastajate töökogemust raamatupidajana näitab ka allolev joonis (vt Joonis 2). Kõige vähem tuli vastuseid raamatupidaja assistendi ametikohal töötavatel inimestelt (11 vastajat), järgnesid vanemraamatupidajad (18 vastust) ning seejärel võrdselt 42 vastust nii pearaamatupidajatelt kui ka raamatupidajatelt.

Joonis 2. Uuringus osalejate osatähtsus ametikoha lõikes
Allikas: autori koostatud lisa 3 toodud andmete alusel

Lisaks uuriti ka töötajate arvu selles ettevõttes, kus vastaja parasjagu töötas (vt Joonis 3).

Joonis 3. Uuringus osalejate töökoha suurus inimeste arvu järgi
Allikas: autori koostatud lisa 3 alusel

Kõige enam oli vastajaid nende ettevõtete seas, kus on töötajad on 50–249 (vastanuid 44). Sellele järgnes 35 vastusega need töökohad, kus on 10–49 töötajat. Seejärel 0–9 töötajaga

ettevõtted ning kõige vähem kogusid vastuseid need raamatupidajad, kes töötavad ettevõttes, kus on rohkem kui 249 töötajat (vastanuid 12). (Joonis 3)

2.2 Uuringu tulemused ja analüüs

2.2.1 Finantspettuste ennetamine

Küsimustiku esimese osa eesmärk oli uurida üldiselt finantspettuste ennetamise kohta. Kas finantspettused on probleem Eesti ettevõtete jaoks, kas ettevõtte, kus vastaja töötab, tegutseb ennetavalt, et vältida võimalikke finantspettusi jms (vt Lisa 4)? Kokku küsiti 6 küsimust ning vastuseid sai anda Likerti 5-pallli skaalal. Kus „1 - ei ole sugugi nõus“ ja „5 - täiesti nõus“.

Uuringus osalejatest 52% (59 vastajat) on täiesti nõus, et ettevõtte, kus ta töötab, tegutseb ennetavalt, et vältida võimalikke finantspettusi. Lisaks vastas 32%, et ta on selle väitega üldiselt nõus. Kõigest 16% vastajatest ei osanud oma seisukohta selle väite kohta võtta, ei olnud üldiselt nõus või ei olnud sellega sugugi nõus. (Lisa 4)

Küsimusele, kas ettevõttes, kus Sa töötad, on kindlad juhendid, kuidas finantspettustega seotud riske juhtida, vastas 61%, et on sellega kas üldiselt nõus (34 vastajat) või täiesti nõus (35 vastajat). Ülejäänud vastused jagunesid võrdselt 3 järgi jäänud vastuse vahel (15 vastajat ei ole sugugi nõus, 14 vastajat ei ole üldiselt nõus ja 15 vastajat ei osanud hinnangut anda). (Ibid)

Järgnevalt uuriti, kas ettevõtte, kus vastaja töötab, on muutnud viimase kolme aasta jooksul pettuste ennetamiseks ja avastamiseks on raamatupidamise- ja sisekontrollisüsteeme. Mõlemad küsimused said tulemuseks keskmisest kõrgema keskväärtuse, finantspettuste ennetamine sai keskväärtuseks 3,78 ning avastamine 3,08 (vt Tabel 1). 52% vastajatest hindas, et üldiselt nõustub või on täiesti nõus, et ettevõtte, kus ta töötab, on viimase kolme aasta jooksul pettuste ennetamiseks oma raamatupidamise- ja sisekontrollisüsteeme muutnud. Teisele küsimusele vastas 44%, et nende ettevõtte on oma sisekontrollisüsteeme viimase kolme aasta jooksul muutnud, selleks et finantspettusi avastada.

Uuringus osalejatest 44 arvas, et üldiselt ollakse nõus selle väitega, et finantspettused on probleem Eesti ettevõtete jaoks. 40 vastajat ei osanud väitele hinnangut anda ning valis vastuse „raske öelda“. Väitega ei olnud üldse nõus kõigest 3 inimest. Keskväärtus selle väite puhul oli 3,58, mis tähendab, et vastajad pigem hindavad finantspettusi probleemiks Eesti ettevõtete jaoks.

Esimese osa viimane küsimus oli, kas vastaja hindab oma rolli ettevõttes finantspettuste ennetamisel oluliseks? 70% vastajatest hindas seda oluliseks (üldiselt nõus ja täiesti nõus vastused said võrdselt 39 inimese hääle), 9% ei osanud seda hinnata ja 21% ei olnud väitega nõus. Ka keskvärtus osutus keskmisest kõrgemaks, mille tulemus oli 3,85 (vt Tabel 1).

Tabel 1. Raamatupidajate hinnangute keskvärtused finantspettuste ennetamise kohta

Väide	Keskvärtus
Ettevõtte, kus ma töötan, tegutseb ennetavalt, et vältida võimalikke finantspettusi.	4,36
Ettevõttes, kus ma töötan, on kindlad juhendid, kuidas finantspettustega seotud riske juhtida.	4,00
Ettevõtte, kus ma töötan, on muutnud viimase kolme aasta jooksul pettuste ENNETAMISEKS oma raamatupidamise- ja sisekontrollisüsteeme.	3,78
Ettevõtte, kus ma töötan, on muutnud viimase kolme aasta jooksul pettuste AVASTAMISEKS oma raamatupidamise- ja sisekontrollisüsteeme.	3,08
Finantspettused on probleem Eesti ettevõtete jaoks.	3,58
Mul on oluline roll ettevõttes, kus ma töötan, finantspettuste ennetamisel.	3,85

Allikas: autori koostatud lisa 4 toodud andmete alusel

Töö neljandas osas küsiti 4 lisaküsimust, millele sai vastata „Jah“ (1), „Ei“ (2) või „Ei tea“ (3). 73 vastajat (65%) väitis, et nende ettevõtte pole olnud viimase 5 aasta jooksul finantspettuse ohver. Veelgi kindlam oli vastus küsimusele, kas Sa tead kelle poole pöörduda oma ettevõttes, kui avastad võimaliku pettuse? 96% vastanutest teadis seda isikut oma ettevõttes, kelle poole peaks pöörduma, 2 inimest ei teadnud ja 3 ei osanud vastata. (Vt Tabel 2 ja Lisa 5)

Tabel 2. Raamatupidajate hinnangute keskvärtused finantspettusi puudutavate lisaküsimuste kohta

Küsimus	Keskvärtus
Kas ettevõtte, kus Sa töötad, on olnud viimase 5 aasta jooksul finantspettuse ohver?	1,79
Kas Sa tead kelle poole pöörduda oma ettevõttes, kui avastad võimaliku pettuse?	1,02
Kas ettevõttes, kus Sa töötad, on selgelt määratletud, mis sanktsioone rakendatakse, kui finantspettusega vahele jääd?	1,58
Kas Sa arvad, et finantspettuste sooritamine suureneb tulevikus?	1,64

Allikas: autori koostatud lisa 5 toodud andmete alusel

Küsimusele, kas ettevõttes, kus Sa töötad, on selgelt määratletud, mis sanktsioone rakendatakse, kui finantspettusega vahele jääd, ei olnud enam nii domineerivat ühte vastust kui eelnevalt mainitud küsimuse puhul. 35% uuringus osalejatest vastajas, et sanktsioonid on selgelt määratletud, 48% vastajast väitis, et need ei ole ja ülejäänud 20 inimest ei osanud sellele küsimusele oma seisukohta anda. (Vt Tabel 2 ja Lisa 5)

Viimaseks küsimuseks oli, et kas Sa arvad, et finantspettuse sooritamine suureneb tulevikus? Kõige suurem hulk vastajatest ei osanud sellele küsimusele oma arvamust anda (49 vastajat). 36% uuringus osalejatest arvab, et see ei suurene ning 20% vastajatest arvab finantspettuste sooritamise suurenemisse. (Vt Tabel 2 ja Lisa 5)

2.2.2 Finantspettusi soodustavad tegurid

Teises osas on ära toodud 6 enimlevinud põhjust, mis soodustavad finantspettuste sooritamist. Vastajatel paluti need järjestada olulisuse järjekorras nii, et „1 - kõige vähemoluline“ ja „6 - kõige olulisem“.

Kõige olulisemaks põhjuseks hinnati vähest või puuduvat sisekontrolli organisatsioonis (4,27). Sellele järgnesid üsna võrdsete tulemustega töötajate ja tarnijate vahelised salakokkulepped ja -tehingud (3,88), ebaadekvaatsed või puudulikud taustakontrollid nii töötajatele kui ka tarnijatele (3,77) ja nõrgad või puuduvad organisatsioonisisese eetilised väärtused (3,67). (Vt Tabel 3)

Tabel 3. Raamatupidajate hinnang finantspettusi soodustavate tegurite kohta olulisuse järjekorras

Väide	Keskväärtsus
1. Vähene või puuduv sisekontroll organisatsioonis.	4,25
2. Töötajate ja tarnijate vahelised salakokkulepped ja -tehingud.	3,91
3. Ebaadekvaatsed või puudulikud taustakontrollid nii töötajatele kui ka tarnijatele.	3,79
4. Nõrgad või puuduvad organisatsioonisisese eetilised väärtused.	3,66
5. Juhtkonna vähene kontroll alluvate üle.	3,00
6. Töötajad pole oma tööga rahul.	2,39

Allikas: Autori koostatud lisas 6 toodud andmete alusel

Vähem oluliseks peeti juhtkonna vähest kontrolli alluvate üle (3). Seda, kui töötaja pole oma tööga rahul, peeti keskmisest vähem oluliseks teguriks (2,39) ehk siis vastajate arvates see pigem ei tohiks soodustada finantspettuste sooritamist. (Vt Tabel 3)

2.2.3 Finantspettuste ennetusmeetodite kasutamine Eesti ettevõtetes ja nende efektiivsus

Küsimustiku kolmandas osas paluti vastajatel ära märkida need finantspettuste ennetusmeetodid, mis on kasutusel selles ettevõttes, kus ta parasjagu töötas. Lisaks paluti hinnata iga meetodi efektiivsust. Ennetusmeetodeid oli küsimustiku nimekirjas kokku 32.

Kõige enam oli vastajate seas kasutusel 7 järgmist finantspettuste ennetusmeetodit: tulemüür ja viirusekaitse (1,03), töölepingud (1,05), valvesüsteemid kaitsmaks ettevõtte füüsilist vara (1,07), pangaülekannete kinnitused (1,10), töötajate taustakontroll enne töölevõtmist (1,10), pisteline kontroll tehingute andmete õigsuse kohta (1,17) ja tarnijate usaldusvärsust tagavad meetmed (1,18), st taustakontroll, auditisätted lepingus jms (vt Tabel 4).

Tabel 4. Finantspettuste ennetusmeetodite kasutamine kahanevas järjekorras

Meetod	Keskväärts	Meetod	Keskväärts
Tulemüür ja viirusekaitse arvutitele	1,03	Siseaudit	1,50
Töölepingud	1,05	Kindlaksmääratud pettuste teavitamispoliitika	1,52
Valvesüsteemid kaitsmaks ettevõtte füüsilist vara	1,07	IT audit	1,56
Pangaülekannete kinnitused	1,10	Eetika koolitus töötajatele	1,61
Töötajate taustakontroll enne töölevõtmist	1,10	Pettustevastane koolitus töötajatele	1,71
Pisteline kontroll tehingute andmete õigsuse kohta	1,17	Digitaalsete massandmete analüüs	1,71
Tarnijate usaldusvärsust tagavad meetmed	1,18	Juhtimisinfotarkvara	1,77
Varude juhtimine	1,21	Töötajate nõustamisprogrammid	1,79
Sularahakontrollid	1,23	Elektroonilise kirjavahetuse järelevalve	1,79
Välisaudit	1,30	Vilepuhumine	1,85
Ettevõtte eetikakoodeks	1,34	Töötajate rotatsioon	1,90
Paroolikaitse	1,35	Pettuste vihjeliin	1,91
Sisekontrolli pidev tõhustamine	1,35	Süsteem kolmandatelt osapooltelt laekuvate vihjete vastuvõtmiseks ja kontrolliks	1,92
Tegevusaudit	1,41	Finantspettuste uurija	1,93
Finantspettuste riskide määramine ja hindamine	1,42	Ettevõttes töötab eetikanõunik	1,94
Pisteline IT kontroll	1,44		
Juhtkonna suurendatud tähelepanu pettuste jälgimisele	1,45		

Allikas: Autori koostatud lisas 7 toodud andmete alusel

Kõige vähem oli vastajate seas kasutusel eetikanõunik (1,94), finantspettuste uurija (1,93), süsteem kolmandatel osapooltelt laekuvate vihjete vastuvõtmiseks ja kontrolliks (1,92), töötajate rotatsioon (1,90), mille all mõeldi töötajate ajutist töötamist erinevates allüksustes ja ametikohtadel (eesmärk on nn nelja silma printsiibi rakendamine) ning vähe on kasutusel ka vilepuhumine (*whistle-blowing*) (vt Tabel 4).

Järgneva 7 meetodi puhul ei teadnud 25% vastajate hulgast, kas need meetodid on ettevõttes kasutusel või mitte: vilepuhumine (40 vastajat), elektroonilise kirjavahetuse järelevalve (40 vastajat), digitaalsete massandmete analüüs (36 vastajat), töötajate taustakontroll enne töölevõtmist (35 vastajat), pisteline IT kontroll (35 vastajat), juhtimistarkvara (30 vastajat) ja kindlaksmääratud pettuste teavitamispoliitika (29 vastajat). (Lisa 7)

Tabel 5. Finantspettuste ennetusmeetodite efektiivsus kahanevas järjekorras

Meetod	Keskväärus	Meetod	Keskväärus
Valvesüsteemid	3,75	IT audit	3,11
Pangaülekannete kinnitused	3,74	Kindlaksmääratud pettuste teavitamispoliitika	3,10
Sularahakontrollid	3,66	Ettevõtte eetikakoodeks	2,99
Välisaudit	3,56	Pettustevastane koolitus töötajatele	2,99
Tulemüür ja viirusekaitse arvutitele	3,54	Digitaalsete massandmete analüüs	2,88
Siseaudit	3,52	Juhtimisinfotarkvara	2,80
Sisekontrolli pidev tõhustamine	3,48	Eetika koolitus töötajatele	2,80
Pisteline kontroll tehingute andmete õigsuse kohta	3,45	Töötajate nõustamisprogrammid	2,75
Tegevusaudit	3,43	Elektroonilise kirjavahetuse järelevalve	2,56
Juhtkonna suurendatud tähelepanu pettuste jälgimisele	3,42	Süsteem kolmandatelt osapooltelt laekuvate vihjete vastuvõtmiseks ja kontrolliks	2,48
Varude juhtimine	3,35	Finantspettuste uurija	2,41
Töölepingud	3,33	Pettuste vihjeliin	2,40
Finantspettuste riskide määratlemine ja hindamine	3,22	Vilepuhumine	2,36
Tarnijate usaldusväärsust tagavad meetmed	3,15	Töötajate rotatsioon	2,21
Paroolikaitse	3,14	Eetikanõunik	2,14
Töötajate taustakontroll enne töölevõtmist	3,13		
Pisteline IT kontroll	3,12		

Allikas: Autori koostatud lisa 7 toodud andmete alusel

Uuringus osalejad hindasid kõige efektiivsemateks järgmisi meetodeid: valvesüsteemid kaitsmaks ettevõtte füüsilist vara (3,75), pangaülekannete kinnitused (3,74), sularahakontrollid (3,66), välisaudit (3,66), tulemüür ja viirusekaitse arvutitele (3,54), siseaudit (3,52) ja sisekontrolli pidev tõhustamine (3,48). (Vt Tabel 5)

Kõige vähem efektiivsemateks finantspettusi ennetavateks meetoditeks peeti järgnevat: ettevõttes töötab eetikanõunik (2,14), töötajate rotatsioon (2,21), vilepuhumine (2,36), pettuste vihjeliin (2,4), ettevõttes on loodud eraldi ametikoht finantspettuste uurija jaoks (2,41) ja süsteem kolmandatelt isikutel laekuvate vihjete vastuvõtmiseks ja kontrolliks (2,48). (Vt Tabel 5)

2.3. Tulemuste võrdlemine teistes riikides korraldatud uuringutega

Ameerika Ühendriikides viidi läbi uuring finantspettuste ennetusmeetodite kasutamise kohta. Uuringus osales 86 isikut, kes ametilt olid raamatupidajad, siseaudiitorid ja finantspettuste uurijad. Töö tulemuseks oli, et tulemüür, viirusekaitse arvutitele, paroolikaitse, sisekontroll ning selle pidev tõhustamine on kõige sagedamini kasutusel olevad finantspettuste ennetusmeetodid. Digitaalsete massandmete analüüs, finantspettuste uurijad ja IT audit ei ole nii sagedasti kasutusel, kuid samas kui hinnati nende efektiivsust, siis need meetodid olid oma tulemustega ühed efektiivsemad. Eriti jäi silma just finantspettuste uurija kasutamine oma ettevõttes ja digitaalsete massandmete analüüs, sest need olid ühed kõige vähem kasutatavad ennetusmeetodid, kui samas said nad kõrgeid hinnanguid efektiivsuseskaalal. (Bierstaker et al. 2006)

Sarnaselt eelmainitud uuringule hindasid ka käesoleva töö uuringus osalejad tulemüüri ja viirusekaitset arvutitele üheks kõige enimkasutatavaks finantspettusi ennetavaks meetodiks. Lisaks on sagedasti kasutusel ka töölepingud, valvesüsteemid, mis kaitsevad ettevõtte füüsilist vara ja pangaülekannete kinnitused. Samuti hindasid vastajad IT auditi, digitaalsete massandmete analüüsi ja finantspettuste uurija kasutamist oma ettevõttes vähe kasutatavateks meetoditeks. Erinevus Ameerika Ühendriikide uuringuga seisneb ainult selles, et uuringus osalejad ei hinnanud neid meetodeid ka kuigi efektiivseteks.

Veel üks sarnane uuring viidi läbi audiitorite ja raamatupidajate seas Mauriitiusel. Eesmärk oli samuti uurida, et millised finantspettuste ennetusmeetodid on kasutusel sealses riigis ning kuidas

hinnatakse nende meetodite efektiivsust. Uuringus osales 120 isikut. Enimkasutatavateks meetoditeks osutusid pangaülekannete kinnitused, töötajate rotatsioon, sularahakontroll ja paroolikaitse. Samu meetodeid hinnati ka kõige efektiivsemateks. Vähe kasutati viirusekaitset, töötajate taustakontrolli enne töölevõtmist ja tarnijate usaldusväärset tagavaid meetmeid. (Agathee, Ramen 2017)

Mauriituse uuringu tulemused sarnanevad veidi käesoleva töö uuringu tulemustele finantspettuste ennetusmeetodite kasutamise koha pealt. Erinevuseks on ainult töötajate rotatsioon, mida käesolevas töös osalejad hindasid üheks kõige vähemkasutatavaks meetodiks. Erinevus seisneb ka selles, et viirusekaitse, töötajate taustakontroll ja tarnijate usaldusväärset tagavad meetmed on Eesti uuringu kohaselt ühed kõige kasutatavamad meetmed. Nii Mauriituse kui ka Eesti uuringu tulemused näitasid, et kõige enamkasutatavaid meetodeid hinnatakse ka kõige efektiivsemateks.

Malaisia finantspettuste ennetamismeetodite uuring viidi läbi avaliku sektori raamatupidajate ja siseaudiitorite seas (53 vastajat). Kõige efektiivsemateks meetoditeks hinnati sisekontrolli pidevat tõhustamist, pettuste vihjeliini, süsteemi kolmandatelt osapooltelt laekuvate vihjete vastuvõtmiseks ja kontrolliks, töötajate rotatsiooni ja finantspettuste uurijaid. Samuti uuriti vastajate teadlikkust finantspettuste ennetamise olulisusest, milles selgus, et 93% vastajatest olid teadlikud oma rollist ja kohustusest finantspettuste ennetamisprotsessist. Uuringus osalejatest 73% kinnitas, et ettevõtte, kus ta vastamise hetkel töötas, on viimase 3 aasta jooksul oma sisekontrollisüsteeme tõhustanud. Kõige madalamad tulemused said pettusteteemalised koolitused. Vähe kasutati ka vilepuhumist (*whistle-blowing policy*), pettuste vihjeliini ja finantspettuste uurijaid. Töö tulemusena leiti, et avaliku sektori raamatupidaja ja siseaudiitor omavad olulist rolli finantspettuste ennetamises ja avastamises. (Othman et al. 2015)

Malaisia uuring erineb Eesti uuringust märgatavalt kui võrrelda, milliseid meetodeid peavad mõlemad riigid efektiivseteks võideldes finantspettustega. Malaisias kõige kõrgemalt hinnatud meetodid osutusid käesolevas uuringus kõige vähem efektiivsemateks meetoditeks. Ainult sisekontrolli pidev tõhustamine on mõlemas riigis hinnatud efektiivseks. Lisaks peavad käesoleva uuringu vastajatest kõigest 70% oma rolli ettevõttes oluliseks finantspettuste ennetamisel (Malaisias 93%) ning ettevõtte, kus uuringus osaleja parasjagu töötas, on viimase 3 aasta jooksul oma sisekontrollisüsteeme tõhustanud kõigest 52% (Malaisias 73%).

Indoneesia avalikus sektoris viidi läbi küsitlus, mille eesmärk oli uurida ettevõtete teadlikkust finantspettustest. Uuringust võttis osa 67 inimest (sh ettevõtte töötajad, avaliku sektori raamatupidajad ja auditikomitee liikmed). Tulemuseks saadi, et ettevõtted on teadlikud pettuste võimalikust ohust ning et see on suureks mureks äritegevusele Indoneesias. Vähest sisekontrolli ja nõrku eetilisi väärtusi hinnati kõige tõenäolisemaks põhjuseks, mis on soodustanud pettusi Indoneesias. Ettevõtted on pettuste ennetamiseks rakendanud peamiselt väliauditit ja sisekontrolli. Samuti on kasutusel anonüümne teavitamissüsteem pettuste korral. (Siregar, Tenoyo 2015)

Indoneesias on läbiviidud ka teinegi sarnane uuring. Seal uuriti aga ainult siseaudiitorite arvamust finantspettuste ennetusmeetodite tõhususe kohta. 44 vastuse põhjal saadi, et kõige tõhusamad pettuste ennetusmeetodid on tegevusaudit, sisekontrolli pidev hindamine ja parendamine, sularahakontrollid, kindlad sanktsioonid tarnijatele ja töövõtjatele, juhul kui pettusega on vahele jäetud ning ettevõttes on eraldi loodi ametikoht eetika nõunik. Kõige ebatõhusamad olid viirusekaitse, tulemüür, filtreerimistarkvara ja organisatsioonisisest finantspettuste uurijad. (Zamzani et al. 2016)

Viimase näitena toob autor välja Nigeerias tehtud uuringu, millele vastas 588 raamatupidajat. Kõige efektiivsemateks meetoditeks olid finantspettuste uurijad, viirusekaitse arvutitele, pettuste ennetamise- ja avastamise koolitus, tulemüür. Kõige vähem efektiivsed meetodid olid töötajate rotatsiooni poliitika, eetikakoodeks, eetikatöötajate kasutamine. Kõige sagedamini kasutusel olev on tegevusaudit, eetikakoodeks, sisekontroll, varude juhtimine ja töötajate taustakontroll. Kõige vähem kasutusel olid tulemüürid, viirusekaitse, finantspettuste uurijad ja pettuste ennetamise- ja avastamise koolitused ehk siis kõige efektiivsemad finantspettuste meetodid olid kõige vähem kasutusel. (Efiong et al. 2015)

Kokkuvõtlikult, nii Indoneesia, Nigeeria kui ka kõikide teiste mainitud uuringute tulemused on väga erinevad. Need meetodid, mis on ühes riigis kõige enamkasutusel, võivad olla teises riigis kõige vähem kasutatavad. Sama kehtib ka ennetusmeetodite efektiivsuste kohta. Ka selles olid erinevused, et mõnes riigis olid kõige efektiivsemad meetodid kõige vähem kasutusel, kuid samas teises riigis seda iseärasust ei avastatud. Võimalik, et tulemused oleksid ühtlasemad, kui valimimahtusid suurendada. Välja toodud näidetes on enamjaolt siiski vastajaid vähem kui 100. Seega käesoleva töö tulemustes on nii sarnasusi teiste riikide uurimustega kui ka erinevusi.

2.4 Järeldused ja ettepanekud

Käesoleva töö küsimustiku esimese osa eesmärk oli uurida üldiselt finantspettuste ennetamise kohta. Kas ettevõtte, kus vastaja töötab, tegutseb ennetavalt, et vältida võimalikke finantspettusi? Kas seal on kindlad juhendid, kuidas finantspettustega seotud riski juhtida? Kas on muudetud viimase kolme aasta jooksul pettuste ennetamiseks ja avastamiseks on raamatupidamise- ja sisekontrollisüsteeme? Kas finantspettused on üldse probleem Eesti ettevõtete jaoks ja kas raamatupidajate roll on oluline finantspettuste ennetamisel?

Tulemuste põhjal saab väita, et uuringus osalejad on teadlikud finantspettuste ennetamise olulisusest ning ka tegutsetakse vastavalt, et võimalikke pettusi vältida. Suurem osa vastajatest (84%) väitis, ettevõtte kus ta töötab, tegutseb ennetavalt, et vältida võimalikke finantspettusi. Ligi pooled vastajatest nõustusid, et ettevõtte on muutnud nii ennetamiseks kui ka avastamiseks viimase kolme aasta jooksul oma raamatupidamise- ja sisekontrollisüsteeme. Lisaks oli vastajatest 61% nõus sellega, et ettevõttes, kus ta töötab, on kindlad juhendid, kuidas finantspettustega seotud riski juhtida.

Küsimusele, kas finantspettused on üldse probleem Eesti ettevõtete jaoks, vastati peamiselt, kas „raske öelda“ (40 vastust) või siis „üldiselt nõus“ (44 vastust). Selle alusel on raske öelda, et kas siis see on probleem Eesti ettevõtete jaoks või mitte? Kuigi keskvärtus selle küsimuse korral oli 3,58, siis võiks arvata, et vastajad pigem hindavad finantspettusi probleemiks Eesti ettevõtetes, kuid kuna suur osa uuringus osalejatest siiski vastas ka „raske öelda“, siis autor soovib sellel teemal põhjalikumana ja uue uuringu teha, kus vastajate arv oleks suurem.

Uuringus osalejatest 70% hindas oma rolli oluliseks finantspettuste ennetamisel (üldiselt nõus ja täiesti nõus said võrdselt 39 inimese hääle). See on päris arvestatav hulk, et väita, raamatupidajad hindavad oma rolli oluliseks finantspettuste ennetamisel.

Töö küsimustiku neljas osa sisaldas samuti üldiseid küsimusi finantspettuste ennetamise kohta, kuid neile ei saanud enam vastata Likerti 5-palli süsteemis, vaid vastuse variandid olid „ei“, „jah“ ja „ei tea“. Kas ettevõtte, kus vastaja töötab, on olnud viimase 5 aasta jooksul finantspettusi? Kas töötajad teavad kelle poole pöörduda oma ettevõttes, kui avastad võimaliku pettuse? Kas on selgelt määratletud, mis sanktsioone rakendatakse, kui finantspettusega vahele jääda? Kas arvatakse, et finantspettuste sooritamine suureneb tulevikus?

Vastanute seas ei tekitanud probleeme see küsimus, kelle poole tuleb pöörduda, kui oled avastanud pettuse. 96% uuringus osalejatest teadis seda isikut. Vastused olid aga juba mitte enam nii ühesed, kui küsiti, et kas on ka selgelt määratud sanktsioonid, kui pettusega vahele jääd. Kõigest 35% vastajatest teadis, mis pettuse toimepanekuga kaasneb.

Positiivne tulemus on see, 65% vastajatest väitis, et nende ettevõtte pole olnud viimase 5 aasta jooksul finantspettuste ohver (või vähemalt pole nad sellest midagi kuulnud). See tulemus kinnitab ilmselt ka küsimuse: „Kas finantspettused on probleem Eesti ettevõtete jaoks“ vastuseid. Kui pole ise finantspettuse ohver olnud, siis võib olla keeruline hinnata, et kas see võiks olla probleem Eestis üldiselt.

Küsimusele, kas finantspettuste sooritamine suureneb tulevikus, ei osatud oma hinnangut anda. Suurem osa uuringus osalejatest valis vastuse „ei tea“. 20 inimest usuvad finantspettuste arvu suurenemisse ja 36 isikut arvavad, et pigem ei suurene.

Küsimustiku teises osas paluti järjestada 6 enimlevinud põhjust, mis soodustavad finantspettuste sooritamist. Kõige olulisemaks hinnati vähest või puuduvat sisekontrolli organisatsioonis ja kõige vähem olulisemaks töötajate rahulolematust tööga. See tulemus rõhutab eelkõige tõhusa sisekontrolli olulisust finantspettuste ennetamisel.

Küsimustiku kolmandas osas küsiti esmalt, et millised finantspettuste ennetusmeetodid on kasutusel selles ettevõttes, kus vastaja sel hetkel töötas ja lisaks paluti hinnata iga meetodi efektiivsust Likerti 4-palli skaalal.

Kõige märkimisväärsemaks tulemuseks oli see, et kõige enamkasutusel olevaid finantspettuste ennetusmeetodeid peeti ka kõige efektiivsemateks. Seda kinnitab ka tulemus, et uuringus osalejad ei osanud hinnata, kas finantspettused on probleem Eesti ettevõtete jaoks. Lisaks 65% vastanutest väitis, et ettevõtte, kus ta töötab, pole olnud viimase 5 aasta jooksul finantspettuse ohver. Kui pole ise finantspettuse ohver olnud, siis on loogiline eeldada, et meetodid, mis on hetkel selles organisatsioonis kasutusel, on piisavalt toimivad pettuste vastu. Autor soovib teha eraldi uuringu nende seas, kes on olnud finantspettuste ohvrid, kas nemad hindaksid finantspettuste ennetusmeetodite efektiivsust teisiti? Käesolevas töös vastas ainult 19 isikut, et nende ettevõtte on viimase 5 aasta jooksul olnud finantspettuse ohver. Autor leiab, et see on natuke liiga väike hulk, et nende põhjal järeldusi teha.

Veidi üllatavaks tulemuseks oli see, et vilepuhumist, süsteemi kolmandatelt osapooltelt laekuvateks vihjete vastuvõtmiseks ja kontrolliks ning pettuste vihjeliini kasutatakse ettevõtetes vähe ning neid ei hinnatud ka kuigi efektiivseteks meetoditeks. Paljudes uuringutes peeti neid just kõige efektiivsemateks meetoditeks (Othman et al. 2015; Agathee, Ramen 2017).

Töö eesmärk oli uurida, millised finantspettuste ennetusmeetodid on kasutusel Eesti ettevõtetes ning kuidas hindavad nende meetodite efektiivsust raamatupidajad. Eesmärk sai täidetud.

Töö alguses esitati ka kaks hüpoteesi:

Hüpotees 1: Raamatupidajatel on oluline roll finantspettuste ennetamisel.

Hüpotees 2: Eesti ettevõtted ei pööra piisavalt tähelepanu pettuste ennetamisele ning ei ole rakendanud tõhusaid sisekontrollmeetmeid.

Oma rolli finantspettuste ennetamise protsessis hindasid oluliseks 70% raamatupidajatest (sh raamatupidaja assistent, vanemraamatupidaja ja pearaamatupidaja). Hüpotees leidis kinnitust.

Teine hüpotees kinnitust ei leidnud. 84% vastanutest hindas, et ettevõtte, kus ta töötab, tegutseb ennetavalt, et vältida võimalikke finantspettusi. Lisaks 61% vastajatest hindas, et neil on ettevõttes kindlad juhised, kuidas finantspettustega seotud riske juhtida. Hüpoteesi teise poole, Eesti ettevõtted pole rakendanud piisavalt tõhusaid sisekontrollimeetmeid, saab ümber lükata selle tulemusega, et käesoleva töö kõige efektiivsemaks hinnatud meetodid olid ka kõige sagedamini kasutuses olevad finantspettuste ennetusmeetodid.

Töö esimeses peatükis kirjeldatud pettuste ennetamissüsteemi alusel ei saa hinnata Eesti ettevõtete pettustevastaseid süsteeme headeks. Piirdutud on vaid üksikute finantspettuste ennetusmeetodite kasutamisega, ühtset süsteemset käsitlust uuringu käigus ei avastatud.

Selleks, et parendada finantspettuste avastamise ja ennetamise tõhusust, soovitab töö autor teha raamatupidajatele vastavaid koolitusi, milles võiks tutvustada finantspettuste ennetamist kui ühtset süsteemi. Finantspettusi saab ennetada kõige efektiivsemalt just sel viisil, kui on kasutusel erinevad ennetusmeetodid, mis omavahel looksid ühtse terviku. Kindlasti aitaks pettusi ennetada ka see, kui Eesti Raamatupidajate Kogu töötaks selleks välja vastava juhendi. Lisaks aitaks see tõsta raamatupidajate teadlikkust finantspettuste avastamise ja ennetamise olulisusest.

KOKKUVÕTE

Finantspettused on vähemal või rohkemal määral probleemiks ülemaailmselt. Neid pole võimalik täielikult elimineerida, saab vaid tõhustada ennetusmeetodeid, mis viivad finantspettuste ohvriks saamise riski minimaalseks. Positiivne on see, et teadlikkus pettustest ja olulisusest neid ennetada, on toonud kaasa ka proaktiivse tegutsemisviisi.

Magistritöö eesmärk oli uurida, millised finantspettuste ennetusmeetodid on kasutusel Eesti ettevõtetes ning kuidas hindavad nende meetodite efektiivsust raamatupidajad. Lisaks uurida üldiselt finantspettuste ennetamise kohta. Kas finantspettused on üldse probleem Eesti ettevõtete jaoks? Kas arvatakse, et finantspettuste sooritamine suureneb tulevikus jpm? Selle saavutamiseks viidi läbi raamatupidajate seas kirjalik küsitlus. Uuringus osales 113 raamatupidajat (sh 11 raamatupidaja assistenti, 42 raamatupidajat, 18 vanemraamatupidajat ja 42 pearaamatupidajat). Tulemusi võrreldi ka teistes riikides korraldatud uuringutega.

Eesmärgi täitmiseks püstitati kaks hüpoteesi: Raamatupidajatel on oluline roll finantspettuste ennetamisel ning Eesti ettevõtted ei pööra piisavalt tähelepanu pettuste ennetamisele ja ei ole rakendanud tõhusaid sisekontrollimeetmeid. Esimene hüpotees leidis kinnitust, teine aga mitte. 84% vastanutest hindas, et ettevõtte, kus ta töötab, tegutseb ennetavalt, et vältida võimalikke finantspettusi. Lisaks 61% vastajatest hindas, et neil on ettevõttes kindlad juhised, kuidas finantspettustega seotud riske juhtida. Hüpoteesi teise poole, Eesti ettevõtted pole rakendanud piisavalt tõhusaid sisekontrollimeetmeid, sai ümber lükata selle tulemusega, et käesoleva töö kõige efektiivsemaks hinnatud meetodid olid ka kõige sagedamini kasutuses olevad finantspettuste ennetusmeetodid.

Autori küsitlusest selgus, et uuringus osalejad on teadlikud finantspettuste ennetamise olulisusest ning ka tegutsetakse vastavalt, et võimalikke pettusi vältida (84% vastajatest väitis, et ettevõtte kus ta töötab, tegutseb ennetavalt, et vältida võimalikke finantspettusi). Küsimusele, kas finantspettused on üldse probleem Eesti ettevõtete jaoks, vastati peamiselt „raske öelda“ või siis „üldiselt nõus“. Autor arvab, et põhjus miks nii paljud vastajad ei osanud sellele küsimusele kindalt seisukohta võtta, võib olla see, et 65% vastajatest väitis, et nende ettevõtte pole olnud

viimase 5 aasta jooksul finantspettuse ohver. Võimalik, et kui pole ise (sh ka ettevõtte, kus Sa töötad) finantspettuse ohver olnud, siis ei oska ka seda hinnata, kas see võib olla probleem Eestis üldiselt. Seda kinnitab ka see, et küsimusele, kas finantspettuste sooritamine suureneb tulevikus, vastati samuti suures osas „ei tea“.

Magistritöö küsimustiku raames paluti järjestada 6 enamlevinud põhjust, mis soodustavad finantspettuste sooritamist. Tulemusena saadi, et kõige olulisem on vähene või puuduv sisekontroll organisatsioonis ja kõige vähem oluline töötajate rahulolematuse tööga. See tulemus rõhutab eelkõige tõhusa sisekontrolli olulisust finantspettuste ennetamisel.

Kõige enam oli vastajate seas kasutusel 7 järgmist finantspettuste ennetusmeetodit: tulemüür ja viirusekaitse, töölepingud, valvesüsteemid kaitsmaks ettevõtte füüsilist vara, pangaülekannete kinnitused, töötajate taustakontroll enne töölevõtmist, pisteline kontroll tehingute andmete õigsuse kohta ja tarnijate usaldusväärset tagavad meetmed st taustakontroll, auditisätted lepingus jms. Kõige vähem oli vastajate seas kasutusel eetikanõunik, finantspettuste uurija, süsteem kolmandatel osapooltel laekuvate vihjete vastuvõtmiseks ja kontrolliks, töötajate rotatsioon, mille all mõeldi töötajate ajutist töötamist erinevates allüksustes ja ametikohtadel (eesmärk on nn nelja silma printsiibi rakendamine) ning vähe oli kasutusel ka vilepuhumine (*whistle-blowing*).

Uuringus osalejad hindasid kõige efektiivsemateks järgmisi meetodeid: valvesüsteemid kaitsmaks ettevõtte füüsilist vara, pangaülekannete kinnitused, sularahakontrollid, välisaudit, tulemüür ja viirusekaitse arvutitele, siseaudit ja sisekontrolli pidev tõhustamine. Kõige vähem efektiivsemateks finantspettusi ennetavateks meetoditeks peeti järgnevat: ettevõttes töötab eetikanõunik, töötajate rotatsioon, vilepuhumine, pettuste vihjeliin, ettevõttes on loodud eraldi ametikoht finantspettuste uurija jaoks ja süsteem kolmandatelt isikutel laekuvate vihjete vastuvõtmiseks ja kontrolliks.

Märkimisväärseks tulemuseks on see, et kõige enamkasutusel olevaid finantspettuste ennetusmeetodeid peeti ka kõige efektiivsemateks. Autori jaoks veidi üllatavaks tulemuseks oli see, et vilepuhumist, süsteemi kolmandatelt osapooltel laekuvateks vihjete vastuvõtmiseks ja kontrolliks ning pettuste vihjeliini kasutatakse Eesti ettevõtetes vähe ning neid ei hinnatud ka kuigi efektiivseteks meetoditeks. Üllatav on see eelkõige seetõttu, et mitmetes uuringutes peeti just neid kõige efektiivsemateks meetoditeks.

Töö esimeses peatükis kirjeldatud pettuste ennetamissüsteemi alusel ei saa hinnata Eesti ettevõtete pettustevastaseid süsteeme headeks. Piirdutud on vaid üksikute finantspettuste ennetusmeetodite kasutamisega, ühtset süsteemset käsitlust uuringu käigus ei avastatud.

Töö tulemuste võrdlus teistes riikides korraldatud uuringutega, tõi kaasa nii sarnasusi kui ka erinevusi. Need meetodid, mis ühes riigis olid kõige enamkasutusel, võisid olla teises riigis kõige vähem kasutatavad. Sama kehtis ka ennetusmeetodite efektiivsuste kohta. Ka selles olid erinevused, et mõnes riigis olid kõige efektiivsemad meetodid kõige vähem kasutusel, kuid samas teises riigis seda iseärasust ei avastatud.

VIIDATUD ALLIKAD

- Adeniji, A. (2004). *Auditing and Investigation*. Lagos: Value Analysis Publishers.
- Adetoso, J. A., Oladejo, K. S., Akesinro, A. S. (2013). Effectiveness of Internal Auditor in Controlling Fraud and Other Financial Irregularities in Private Universities in South-West, Nigeria. – *Research Journal of Finance and Accounting*, Vol. 4, No. 13, 106–110.
- Agathe, U. S., Ramen, M. (2017). Usage and Perceptions of Fraud Detection and Preventive Methods: Evidence from Mauritius. – *Accounting ja Taxation*, Vol. 9, No. 1, 87–96.
- Association of Certified Fraud Examiners – ACFE. (2016). Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse: 2016 Global Fraud Study. Kättesaadav: <https://www.acfe.com/rtn2016/docs/2016-report-to-the-nations.pdf> , 16.oktoober 2017.
- Audiitorkogu. (2009). *Rahvusvaheline auditeerimise standard ISA 240*. Kättesaadav: https://www.auditortegevus.ee/lr1/web/guest/isa-240?p_p_id=54_INSTANCE_Cm26&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=1&_54_INSTANCE_Cm26_struts_action=%2Fwiki_display%2Fview&_54_INSTANCE_Cm26_nodeName=ISA+CCXL&_54_INSTANCE_Cm26_title=Esileht#section-Esileht-ISA240 , 28. detsember 2017.
- Bierstaker, J. L., Brody, R. G., Pacini, C. (2006). Accountants' Perceptions Regarding Fraud Detection and Prevention Methods. – *Managerial Auditing Journal*, Vol. 2, No. 5, 520–535.
- Cassandra, S. L., Yee, A. S., Kieran, J, Jenny, K. S. (2008). Perceptions of Singaporean Internal Audit Customers Regarding the Role and Effectiveness of Internal Audit. – *Asian Journal of Business and Accounting*, Vol.1, No. 2, 147–174.
- Chen, J., Cumming, D., Hou, W., Lee, E. (2013). Executive Integrity, Audit Opinion, and Fraud in Chinese Listed Firms. – *Emerging Markets Review*, Vol. 15, 72–91.
- Dordevic, M., Dukic, T. (2015). Contribution of Internal Audit in the Fight Against Fraud. – *Economic and Organisation*, Vol. 12, No. 4, 297–309.
- Durtschi, C., Hillison, W., Pacini, C. (2004). Effective Use of Benford's Law in Detecting Fraud in Accounting Data. – *Journal of Forensic Accounting*, Vol. 5, No. 1, 17–34.
- Duffield, G., Grabosky, P. (2001). *The psychology of fraud*. Kättesaadav: http://aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandi199.pdf , 12. detsember, 2017.

- Dyck, A., Morse, A., Zingales, L. (2008). Who Blows the Whistle on Corporate Fraud? – *Journal of Finance*, Vol. 65, No. 6, 2213–2253.
- Efiong, E. J., Inyang, I. O., Joshua, U. (2016). Effectiveness of the Mechanisms of Fraud Prevention Detection in Nigeria. – *Advances in Social Sciences Research Journal*, Vol. 3, No. 3, 206–217.
- Ernst & Young. (2014). *Overcoming compliance fatigue Reinforcing the commitment to ethical growth: 13th Global Fraud Survey*. Kättesaadav: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-13th-Global-Fraud-Survey/\\$FILE/EY-13th-Global-Fraud-Survey.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-13th-Global-Fraud-Survey/$FILE/EY-13th-Global-Fraud-Survey.pdf) , 25. detsember 2017.
- Eesti Raamatupidajate Kogu – ERK. (2003). *Raamatupidaja kutse-eesitika koodeks*. Kättesaadav: www.efin.ee/old/materjalid/Raamatupidaja%20eesitikakoodeks.rtf , 15. detsember, 2017.
- Eesti Siseaudiitorite Ühing. (2017). *Siseaudit*. Kättesaadav: <https://www.siseaudit.ee/siseaudit> , 29. detsember 2017.
- Euroopa Pettustevastane Amet – OLAF. (2014). Liikmesriikide audiitorite roll pettuse ennetamisel ja avastamisel. Kättesaadav: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:8GwsvlEYOO0J:https://ec.europa.eu/sfc/sites/sfc2014/files/Handbook%2520the%2520%2520Role%2520of%2520Member%2520states%2527auditors%2520in%2520fraud%2520prevention%2520and%2520detection%2520ET.doc+%&cd=1&hl=et&ct=clnk&gl=ee> , 11. november 2017.
- Fricker, R. D. (2008). *Sampling Methods for Web and E-mail Surveys*. Kättesaadav: <https://study.sagepub.com/sites/default/files/Fricker.pdf> , 20. detsember 2017.
- Friedrichs, D.O. (2002). Occupational Crime, Occupational Deviance, and Workplace Crime: Sorting Out the Difference. – *Criminal Justice*, Vol. 2, No. 3, 243–256.
- Gantz, S. D. (2013). The Basics of IT Audit. Purposes, Processes, and Practical Information. Kättesaadav: [https://books.google.fi/books?hl=en&lr=&id=DW6tAAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&q=Gantz,+S.+D.+\(2013\).+fraud+it+audit&ots=eudDhcebou&sig=vkvspyRQoEkA6dPuTF05ml0Wo8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false](https://books.google.fi/books?hl=en&lr=&id=DW6tAAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&q=Gantz,+S.+D.+(2013).+fraud+it+audit&ots=eudDhcebou&sig=vkvspyRQoEkA6dPuTF05ml0Wo8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false) , 20. detsember 2017.
- Gagliardi, C. (2014). The Reality of Fraud Risk: Five Common Misconceptions from Small Business Owners. – *The CPA Journal*, Vol. 84, No. 4, 11.
- Gerard, G., Hillison, W., Pacini, C. (2004). Identity Theft: the US Legal Environment and Organisations' Related Responsibilities. – *Journal of Financial Crime*, Vol. 12, No. 1, 33–43.
- Gullkvist, B., Jokipii, A. (2013). Perceived Importance of Red Flags Across Fraud Types. – *Critical Perspective in Accounting*, Vol. 24, 44–61.
- Hall, J. A. (2012). *Accounting information systems*. Kättesaadav: https://books.google.fi/books?hl=en&lr=&id=iTsKAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR7&dq=Hall+.+2012+Accounting+information+systems&ots=SWtMbSYW-y&sig=VBm41ezoxwaV8xBoqwxNhaKBb6c&redir_esc=y#v=onepage&q=Hall%20.%202012%20Accounting%20information%20systems&f=false , 21. detsember 2017.

- Institute of Internal Auditors. (2010). *Measuring Internal Audit Effectiveness and Efficiency*.
Kättesaadav:
https://www.iaa.org.uk/media/91943/measuring_internal_audit_effectiveness_and_efficiency.pdf , 10. detsember 2017.
- Karistusseedustik RT I, 29.12.2011, 190, § 209.
- Keller and Owens. (2015). Preventing and detecting fraud in not-for-profit organizations.
Kättesaadav: <https://www.kellerowens.com/wp-content/uploads/Fraud-Booklet.pdf> ,
20. november 2017.
- Kim, Y., Kogan, A. (2014). Development of an Anomaly Detection Model for a Bank's
Transitory Account System. – *Journal of Information Systems*, Vol. 28, No. 1, 145–165.
- Kiragu, D. N., Wanjau, L., Gekare, M., Kinali, C. (2013). Effect of Bank Growth on
Occupational Fraud Risk in Commercial Banks in Kenya. – *International Journal of
Economics and Finance*, Vol. 1, No. 3, 1–11.
- Kroll. (2015). *Global Fraud Report. Vulnerabilities on the Rise*. Kättesaadav:
[http://anticorruzione.eu/wp-
content/uploads/2015/09/Kroll_Global_Fraud_Report_2015low-copia.pdf](http://anticorruzione.eu/wp-content/uploads/2015/09/Kroll_Global_Fraud_Report_2015low-copia.pdf) , 11.11.2017.
- Laufer, D. (2011). Small Business Entrepreneurs: A Focus on Fraud Risk and Prevention. –
American Journal of Economics and Business Administration, Vol. 3, No. 2, 401–404.
- Lee, G., Fargher, N. (2013). Companies Use of Whistle-Blowing to Detect Fraud: An
Examination of Corporate Whistle-Blowing Policies. – *Journal of Business Ethics*, Vol.
114, No. 2, 283–295.
- Madisson, K., Aavik J., Raudsepp, P. (2012). Kättesaadav:
[http://www.sorainen.com/UserFiles/File/Publications/artikkel.vastutusest-
raamatupidamise-eest.2012-09-06.est.karinm-juulikaa-priitr.pdf](http://www.sorainen.com/UserFiles/File/Publications/artikkel.vastutusest-raamatupidamise-eest.2012-09-06.est.karinm-juulikaa-priitr.pdf) , 18. detsember 2017.
- Okaro, S.C., Okafor, G. O., Ofoegbu, G. (2013). Corporate Fraud in Nigeria- A Two Case Study.
– *International Journal of Research in Management*, Vol. 6, No. 3, 9–17.
- Omoteso, K. (2016). Audit Effectiveness. Meeting the IT Challenge. Kättesaadav:
[https://books.google.ee/books?id=gSbtCwAAQBAJ&printsec=frontcover&redir_esc=y
#v=onepage&q&f=false](https://books.google.ee/books?id=gSbtCwAAQBAJ&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false) , 29. detsember 2017.
- Othman, R., Aris, N. A., Mardziah, A., Zainan, N., Amin, N. M. (2015). Fraud Detection and
Prevention Methods in the Malaysian Public Sector: Accountants' and Internal
Auditors' Perceptions. – *Procedia Economics and Finance*, Vol. 28, 59–67.
- Pergola, C.W., Sprung, P.C. (2005). Developing a Genuine Anti-Fraud Environment. – *Risk
Management*, Vol. 52, No. 3, 43.
- Rezaee Z. (2005). Causes, Consequences, and Deterrence of Financial Statement Fraud. – *Critical
Perspectives on Accounting*, Vol. 16, 277–298.
- SA Kutsekoda. (2017). Kutsesüsteem. Kättesaadav: <https://www.kutsekoda.ee/et/kutsesysteem> ,
21. detsember 2017.

- SA Kutsekoda. (2014). Raamatupidaja, tase 5. Kättesaadav:
<http://www.kutsekoda.ee/et/kutseregister/kutsestandardid/10497799> , 20. detsember 2017.
- SA Kutsekoda. (2017b). Raamatupidaja, tase 6. Kättesaadav:
<https://www.kutsekoda.ee/et/kutseregister/kutsestandardid/10649993> , 20. detsember 2017.
- SA Kutsekoda. (2017c). Raamatupidaja, tase 7. SA Kutsekoda. Kättesaadav:
<https://www.kutsekoda.ee/et/kutseregister/kutsestandardid/10650375>, 20. detsember 2017.
- Seinberg, T., Salumets, A. (2015). *Raamatupidaja vastutus – kas ja mille eest?* Kättesaadav:
<http://www.raamatupidaja.ee/uudised/2015/01/15/raamatupidaja-vastutus-kas-ja-mille-eest> , 15. detsember 2017.
- Siseaudiitori kutsetegevuse standardite kehtestamine, RT I, 15.12.2011, 9.
- Siregar, S. V., Tenoyo, B. (2015). Fraud Awareness Survey of Private Sector in Indonesia. – *Journal of Financial Crime*, Vol. 22, No. 3, 329–346.
- Stevens, B. (2008). Corporate Ethical Codes: Effective Instruments For Influencing Behavior.– *Journal of Business Ethics*, Vol. 78, No.4, 601–609.
- Visser, B. L. (2015). *The Significance of physical surveillance as a Method in the Investigation of Insurance Fraud: a Discovery Life Perspective*. Kättesaadav:
http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/20182/dissertation_visser_bl.pdf?sequence=1 , 30. detsember 2017.
- Zachariah, P., Musa, J. & Ibrahim, D. (2012). Assessment of the Adequacy of External Auditing in Disclosing Fraud in Nigerian Commercial Banks.– *Research Journal of Finance and Accounting*, Vol. 3, No. 6, 13–36.
- Zamzani, F., Nusa, N. D., Rimur, R. P. (2016). The Effectiveness of Fraud Prevention and Detection Methods at Universities in Indonesia. – *International Journal of Economics and Financial Issues*, Vol. 6, No. 3, 66–69.

SUMMARY

THE ROLE OF ACCOUNTANT IN PREVENTING FINANCIAL FRAUD AND THE USE OF INTERNAL CONTROL MEASURES BY THE EXAMPLE OF ESTONIAN COMPANIES

Liis Kivisild

Financial fraud can be considered, to a lesser or greater extent, a global issue. It cannot be completely eliminated, but the prevention methods that minimise the risk of financial fraud can be enhanced. The positive thing is that awareness of financial fraud and the importance of preventing it has led to the emergence of proactive approaches.

The objective of the given Master's thesis was to investigate which financial fraud prevention methods are used in Estonian companies and how accountants assess the efficacy of these methods; also, to look into the prevention of financial fraud as a whole. Is financial fraud a issue in Estonian companies in general? Is it believed that financial fraud will increase in the future? To achieve this, a survey was conducted among accountants which involved 113 accountants (including 11 accountant assistants, 42 accountants, 18 senior accountants, and 42 general accountants). The results were compared with similar studies conducted in other countries.

Two hypotheses have been set to meet the objective: Accountants play an important role in preventing financial fraud, and Estonian companies do not pay enough attention to fraud prevention and do not implement effective internal control measures. The first hypothesis was confirmed, the second one was not. 84% of the respondents estimated that the company they work for is proactive in preventing potential financial fraud. In addition, 61% of the respondents estimated that they have strict guidelines on how to manage the risks associated with financial fraud. The second part of the hypothesis – Estonian companies do not implement effective internal control measures – could be overturned by the fact that the most efficient methods identified by this thesis are also the most commonly used financial fraud prevention methods. To confirm or reject the hypotheses, specialist literature was used and a written survey was conducted among Estonian accountants.

The author's survey revealed that the participants were aware of the importance of preventing financial fraud and also acted accordingly to prevent possible fraud (84% of the respondents stated that the company they work for is proactive in preventing potential financial fraud). The main answers to the question of whether financial fraud is an issue in Estonian companies were "hard to say" or "generally agree". The author believes that the reason why so many respondents were not able to take a firm stand may be that 65% of the respondents claimed to never have faced the issue of financial fraud over the period of five years. In this case, it is hardly possible to assess whether this could be an issue in Estonia. This is also confirmed by the fact that the question of whether financial fraud will increase in the future was also largely answered "do not know".

Within the framework of the Master's thesis survey, the six most common reasons for fiscal fraud were set to be ranked. The result was that the insignificant or insufficient internal control within the organisation was of utmost importance, and the least important was the employee's dissatisfaction with the work. This result highlights, in particular, the importance of effective internal control in preventing financial fraud.

Most of the respondents used the following seven financial fraud prevention methods: firewalls and virus protection, employment contracts, security systems to protect the company's physical assets, bank transfer confirmations, reference checks on employees prior to recruitment, spot checks on transaction data accuracy, and measures to ensure the reliability of suppliers, i.e., background checks, audit provisions in a contract, etc. The respondents would least use the services of the ethics officer and forensic accountant, the system for receiving and controlling notifications by third parties, staff rotation – i.e., temporary employment in different departments and positions (the aim is to apply the so-called four-eyes principle). There was also little use of the whistleblowing policy.

The survey participants assessed the following methods as most effective: security systems to protect the company's physical assets, bank transfer confirmations, cash reviews, external audits, firewalls and virus protection, internal audit and continuous internal control review and improvement. The least effective methods of preventing financial fraud were found to be the following: the services of the ethics officer, staff rotation, the whistleblowing policy, fraud hotline, a separate position for the forensic accountant, and a system for receiving and controlling notifications by third parties.

A crucial result is that the most commonly used financial fraud prevention methods were also considered most effective. The slightly surprising result in the opinion of the author is that the whistleblowing policy, the system for receiving and controlling notifications by third parties as well as fraud hotline are rarely applied in Estonian companies, and they were not assessed as effective methods. Surprisingly and contrary to the given thesis, several studies found those methods to be most effective.

Comparing the results of similar studies conducted in other countries brought about both similarities and differences. The methods that are most used in one country can be least used in another country. The same applies to the efficacy of the financial fraud prevention methods. There were also differences in the fact that in some countries, the most effective methods were least used.

LISAD

Lisa 1. Raamatupidajate erialane kompetentsus

Eesti Raamatupidajate Kogu (ERK) on ametlik raamatupidaja kutse andja ning nad on kirja pannud 16 järgnevat punkti raamatupidajate erialase kompetentsuse kohta (ERK 2003):

2.1. „Raamatupidaja peab kutsealases tegevuses lähtuma kutseala standarditest ja tagama oma tegevuse kõrge kvaliteedi. Raamatupidajal on kohustus täita hoolikalt ja oskuslikult kliendi või tööandja antud ülesandeid, kuni need ühtivad aususe, objektiivsuse ja sõltumatuse nõuetega.

2.2. Raamatupidaja rakendab raamatupidamisteenuse osutamisel selleks vajalikke teadmisi, oskusi ja kogemusi.

2.3. Raamatupidaja ei tohi väita endal olevat oskusi või kogemusi, mis tal tegelikult puuduvad.

2.4. Erialase kompetentsuse omandamine eeldab keskharidust ja mida täiendavad erialane haridus või kutsealane tegevus.

2.5. Erialase kompetentsuse säilitamine nõuab pidevat teadlikkust raamatupidamise eriala arengust, siseriiklike ja rahvusvaheliste raamatupidamisalaste ja muude oluliste regulatsioonide ning aruandluse põhimõtete ja nõuete tundmist.

2.6. Raamatupidajal võidakse paluda täita olulisi ülesandeid, milleks tal ei ole piisavat eriharidust või kogemusi. Selliste ülesannete vastuvõtmisel ei tohi raamatupidaja tööandjat või klienti eksitada enda pädevusest ja kogemusest ning võimalusel kasutama eksperdi abi.

2.7. Raamatupidaja peab kutsealases tegevuses hoiduma tegevustest, mida ta ei ole kompetentne teostama, välja arvatud asjakohase abi ja nõustamise kasutamisel, mis võimaldab tal rahuldaval tasemel sellist tegevust teostada.

2.8. Kui raamatupidaja toetub raamatupidamise konsultandi (edaspidi konsultant) kompetentsusele, ei saa viimaselt automaatselt eeldada teadmisi raamatupidaja kutse-eetika nõuetest. Lõplik vastutus kutsealases tegevuses lasub raamatupidajal.

2.9. Erioskusteta raamatupidaja on kohustatud kasutama asjakohast konsultanti, hankima vajalikku teavet või suunama raamatupidamise "teenuse" tarbija edasi vaatamata sellele, et nimetatud tegevus võib kaasa tuua lepingu kaotamise.

2.10. Konsultandi valikul tuleb lähtuda kliendi soovist. Raamatupidaja ei tohi kliendi valikuvabadust piirata, vaid pigem soovitada ekspertabi kasutamist.

2.11. Konsultant peab osutatava teenuse piirama konkreetse ülesandega, mille ta sai raamatupidajalt või raamatupidamiskohustuslase esindajalt, kui klient ei ole soovinud teisiti. Samuti on konsultandil kohustus toetada lepingut täitva raamatupidaja olemasolevat suhet raamatupidamiskohustuslasega. Konsultant ei tohi kritiseerida raamatupidaja kutsealast tegevust.

2.12. Konsultant, kelle poole pöördub raamatupidamiskohustuslane ülesandega, mis selgelt erineb raamatupidaja poolt tehtavast või sellest, mis ta sai algselt konsulteerimiseks raamatupidajalt või raamatupidamiskohustuslaselt endalt, peab seda käsitlema kui eraldiseisvat palvet nõustamiseks. Enne sarnase ülesande vastuvõtmist peab konsultant teavitama raamatupidamiskohustuslast kohustusest informeerida raamatupidajat eelistatavalt kirjalikult. Selleks peab ta teavitama raamatupidamiskohustuslase poolt antud ülesandest ja selle üldiseloost ning samuti vajadusel küsima olulist informatsiooni, mida ta vajab ülesande täitmiseks.

2.13. Kui raamatupidamiskohustuslane nõuab konsultandilt raamatupidajale konsultatsiooni üksikasjade avaldamata jätmist, peab konsultant veenduma kliendi seisukohtade põhjendatuses. Vastasel juhul peab konsultant suutma klienti veenda raamatupidajale informatsiooni avalikustamise vajalikkusest.

2.14. Maksundusalast teenust pakkudes, peab kutseline raamatupidaja seadma esikohale kliendi huvid, teavitades klienti seadustest tulenevatest õigustest, kohustustest ning vastutusest. Kliendile ei tohi jätta muljet, et teenuse ostmisega läheb vastutus esitatud maksualaste andmete õigsuse eest üle teenuse osutajale.

2.15. Raamatupidamisteenust osutav raamatupidaja, kellele on usaldatud tööandja või kliendi rahalised vahendid peab:

- a) hoidma selliseid rahalisi vahendeid eraldi isiklikest vahenditest;
- b) kasutama neid ainult ettenähtud eesmärkidel;
- c) olema valmis igal hetkel andma aru rahaliste vahendite kohta neile, kellel on õigus vastavat informatsiooni saada.

2.16. Kliendi või tööandja rahalisi vahendeid tohib raamatupidaja käsutada ainult kliendi või tööandja vastaval korraldusel. “

Lisa 2. Küsimustik

Lugupeetud vastaja!

Käesolev küsimustik on koostatud Tallinna Tehnikaülikooli majandusarvestuse eriala magistr töö kirjutamiseks. Ankeet on mõeldud ainult raamatupidajatele (sh raamatupidaja assistent, vanemraamatupidaja ja pearaamatupidaja) ning eesmärk on uurida, millised finantspettuste ennetusmeetodid on kasutusel Eesti ettevõtetes.

Finantspettuse all mõeldakse varalise kasu saamist tegelikest asjaoludest teadvalt ebaõige ettekujutuse loomise teel (näiteks kelmus, omastamine, maksupettus, raamatupidamisaruannetega manipuleerimine pettuse varjamiseks, sh fiktiivsete arvete kasutamine jne).

Küsimustik koosneb valikvastustega väidetest ning selle täitmine võtab aega ligikaudu 7 min. Palun Sul vastata kindlasti kõikidele küsimustele, et tagada uurimistulemuste maksimaalne kvaliteet. Kogutud andmed on anonüümsed ja neid kasutatakse üldistatud kujul ainult teaduslikel eesmärkidel.

Lisainformatsiooni saamiseks võtta ühendust järgneval aadressil: liiskivisild@gmail.com

Ette tänades,

Liis Kivisild

1. Palun hinda, kuivõrd Sa nõustud või ei nõustu järgnevate väidetega: *1 - ei ole sugugi nõus, 2 - ei ole üldiselt nõus, 3 - raske öelda, 4 - üldiselt nõus, 5 - täiesti nõus*

Väide	1	2	3	4	5
Ettevõtte, kus ma töötan, tegutseb ennetavalt, et vältida võimalikke finantspettusi.					
Ettevõttes, kus ma töötan, on kindlad juhendid, kuidas finantspettustega seotud riske juhtida.					
Ettevõtte, kus ma töötan, on muutnud viimase kolme aasta jooksul pettuste <u>ennetamiseks</u> oma raamatupidamise- ja sisekontrollisüsteeme.					
Ettevõtte, kus ma töötan, on muutnud viimase kolme aasta jooksul pettuste <u>avastamiseks</u> oma raamatupidamise- ja sisekontrollisüsteeme.					

Lisa 2 järg. Küsimustik

Väide	1	2	3	4	5
Finantspettused on probleem Eesti ettevõtete jaoks.					
Mul on oluline roll oma ettevõttes finantspettuste ennetamisel.					

2. Palun järjestaja järgmised pettusi soodustavad tegurid olulisuse järjekorras: 1 - kõige vähemoluline, 6 - kõige olulisem

Töötajad pole oma tööga rahul.	
Vähene või puuduv sisekontroll organisatsioonis.	
Nõrgad või puuduvad organisatsioonisisemed eetilised väärtused.	
Töötajate ja tarnijate vahelised salakokkulepped ja -tehingud.	
Ebaadekvaatsed või puudulikud taustakontrollid nii töötajatele kui ka tarnijatele.	
Juhtkonna vähene kontroll alluvate üle.	

3. Milliseid finantspettuste ennetusmeetodeid kasutab ettevõtte, kus Sa töötad ning hinda selle efektiivsust 5-palli skaalal. 1 - ei ole efektiivne, 5 - väga efektiivne

Ennetusmeetod	Jah	Ei	Ei tea	Efektiivsus				
				1	2	3	4	5
Töötajate taustakontroll enne töölevõtmist								
Töölepingud								
Ettevõtte eetikakoodeks								
Finantspettuste riskide määratlemine ja hindamine								
Tegevusaudit								
Siseaudit								
Välisaudit								
IT audit								
Digitaalsete massandmete analüüs								
Juhtimisinfotarkvara								

Lisa 2 järg. Küsimustik

Ennetusmeetod	Jah	Ei	Ei tea	Efektiivsus				
				1	2	3	4	5
Varude juhtimine								
Sularahakontrollid								
Pangaülekannete kinnitused								
Valvesüsteemid kaitsmaks ettevõtte füüsilist vara								
Sisekontrolli pidev tõhustamine								
Kindlaksmääratud pettuste teavitamispoliitika								
Juhtkonna suurendatud tähelepanu pettuste jälgimisele								
Elektroonilise kirjavahetuse järelevalve								
Paroolikaitse, st vahetatakse arvutiparooli vähemalt iga 3.kuu möödudes								
Tulemüür ja viirusekaitse arvutitele								
Pisteline IT kontroll								
Pisteline kontroll tehingute andmete õigsuse kohta								
Pettuste vihjeliin								
Vilepuhumine (<i>whistle-blowing</i>)								
Süsteem kolmandatelt osapooltelt laekuvate vihjete vastuvõtmiseks ja kontrolliks								
Tarnijate usaldusvärsust tagavad meetmed (taustakontroll, auditisätet lepingus jms)								
Eetika koolitus töötajatele								
Pettustevastane koolitus töötajatele								
Töötajate nõustamisprogrammid								

Lisa 2 järg. Küsimustik

Ennetusmeetod	Jah	Ei	Ei tea	Efektiivsus				
				1	2	3	4	5
Töötajate rotatsioon, st töötajate ajutine töötamine erinevates allüksustes ja ametikohtadel, mille eesmärk on nn nelja silma printsiibi rakendamine								
Ettevõttes töötab eetikanõunik								
Ettevõttes on loodud eraldi ametikoht finantspettuste uurija/-te jaoks								
Varude juhtimine								
Sularahakontrollid								
Pangaülekannete kinnitused								
Valvesüsteemid kaitsmaks ettevõtte füüsilist vara								
Sisekontrolli pidev tõhustamine								
Kindlaksmääratud pettuste teavitamispoliitika								
Juhtkonna suurendatud tähelepanu pettuste jälgimisele								
Elektroonilise kirjavahetuse järelevalve								

4. Palun vali sobivaim variant:

Küsimus	Jah	Ei	Ei tea
Kas ettevõtte, kus Sa töötad, on olnud viimase 5 aasta jooksul finantspettuse ohver?			
Kas Sa tead kelle poole pöörduda oma ettevõttes, kui avastad võimaliku pettuse?			
Kas ettevõttes, kus Sa töötad, on selgelt määratletud, mis sanktsioone rakendatakse, kui finantspettusega vahele jääd?			
Kas Sa arvad, et finantspettuste sooritamine suureneb tulevikus?			

Lisa 2 järg. Küsimustik

- 5. Sinu sugu:** mees, naine
- 6. Vanus:** 19, 20-24, 25-29, 30-35, 35 ja vanem
- 7. Amet:** raamatupidaja assistent/ raamatupidaja/vanemraamatupidaja/pearaamatupidaja
- 8. Töötajate arv ettevõttes :** vähem kui 9, 10-49, 50-249, rohkem kui 250

Suur aitäh vastamast!

Lisa 3. Küsimuste 5–8 vastused (uuringus osalejate demograafilised andmed)

Demograafilised andmed	Vastanute arv	Vastanute osatähtsus
5. Sugu		
Naine	108	96%
Mees	5	4%
6. Vanus		
kuni 29	21	19%
30-39	27	24%
40-49	33	29%
50 ja vanem	32	28%
7. Amet		
Raamatupidaja assistent	11	10%
Raamatupidaja	42	37%
Vanemraamatupidaja	18	16%
Pearaamatupidaja	42	37%
8. Töötajate arv ettevõttes		
0-9	22	19%
10-49	35	31%
50-249	44	38%
250 ja rohkem	12	11%

Allikas: autori koostatud

Lisa 4. Küsimuse nr 1 vastused

1. Palun hinda, kui võrd Sa nõustud või ei nõustu järgnevate väidetega

Väide	Vastanute arv				
	Ei ole sugugi nõus	Ei ole üldiselt nõus	Raske öelda	Üldiselt nõus	Täiesti nõus
Ettevõtte, kus ma töötan, tegutseb ennetavalt, et vältida võimalikke finantspettusi.	4	5	9	36	59
Ettevõttes, kus ma töötan, on kindlad juhendid, kuidas finantspettustega seotud riske juhtida.	15	14	15	34	35
Ettevõtte, kus ma töötan, on muutnud viimase kolme aasta jooksul pettuste ENNETAMISEKS oma raamatupidamise- ja sisekontrollisüsteeme.	19	16	19	35	24
Ettevõtte, kus ma töötan, on muutnud viimase kolme aasta jooksul pettuste AVASTAMISEKS oma raamatupidamise- ja sisekontrollisüsteeme.	21	19	23	32	18
Finantspettused on probleem Eesti ettevõtete jaoks.	3	16	40	44	10
Mul on oluline roll ettevõttes, kus ma töötan, finantspettuste ennetamisel.	6	18	11	39	39

Allikas: autori koostatud

Väide	Vastanute osakaal				
	Ei ole sugugi nõus	Ei ole üldiselt nõus	Raske öelda	Üldiselt nõus	Täiesti nõus
Ettevõtte, kus ma töötan, tegutseb ennetavalt, et vältida võimalikke finantspettusi.	4%	4%	8%	32%	52%
Ettevõttes, kus ma töötan, on kindlad juhendid, kuidas finantspettustega seotud riske juhtida.	13%	12%	13%	30%	31%
Ettevõtte, kus ma töötan, on muutnud viimase kolme aasta jooksul pettuste ENNETAMISEKS oma raamatupidamise- ja sisekontrollisüsteeme.	17%	14%	17%	31%	21%
Ettevõtte, kus ma töötan, on muutnud viimase kolme aasta jooksul pettuste AVASTAMISEKS oma raamatupidamise- ja sisekontrollisüsteeme.	19%	17%	20%	28%	16%
Finantspettused on probleem Eesti ettevõtete jaoks.	3%	14%	35%	39%	9%
Mul on oluline roll ettevõttes, kus ma töötan, finantspettuste ennetamisel.	5%	16%	9%	35%	35%

Allikas: autori koostatud

Lisa 5. Küsimuse nr 4 vastused

Küsimus	Jah		Ei		Ei tea	
	Vastanute arv	Vastanute osakaal	Vastanute arv	Vastanute osakaal	Vastanute arv	Vastanute osakaal
Kas ettevõtte, kus Sa töötad, on olnud viimase 5 aasta jooksul finantspettuse ohver?	19	17%	73	65%	21	19%
Kas Sa tead kelle poole pöörduda oma ettevõttes, kui avastad võimaliku pettuse?	108	96%	2	2%	3	3%
Kas ettevõttes, kus Sa töötad, on selgelt määratletud, mis sanktsioone rakendatakse, kui finantspettusega vahele jääd?	39	35%	54	48%	20	18%
Kas Sa arvad, et finantspettuste sooritamine suureneb tulevikus?	23	20%	41	36%	49	43%

Allikas: autori koostatud

Lisa 6. Küsimuse nr 2 vastused

2. Palun järjestä järgmised pettusi soodustavad tegurid olulisuse järjekorras. 1 - kõige vähemoluline, 6 - kõige olulisem

Väide	Esinemissagedus						Aritmeetiline keskmine
	1	2	3	4	5	6	
1.Töötajad pole oma tööga rahul.	55	16	11	13	7	11	2,42
2. Vähene või puuduv sisekontroll organisatsioonis.	8	12	21	13	19	40	4,27
3. Nõrgad või puuduvad organisatsioonisisese eetilised väärtused.	16	12	21	22	28	14	3,67
4.Töötajate ja tarnijate vahelised salakokkulepped ja -tehingud.	7	21	18	21	25	21	3,88
5.Ebaadekvaatsed või puudulikud taustakontrollid nii töötajatele kui ka tarnijatele.	7	19	24	25	19	19	3,77
6. Juhtkonna vähene kontroll alluvate üle.	20	33	20	17	13	10	3,00

Allikas: autor koostatud

Lisa 7. Küsimuse nr 3 vastused

3.1 Palun märki, kas järgnevad finantspettuste ennetusmeetodid on kasutusel selles ettevõttes, kus Sa töötad, või ei ole.

Finantspettuste ennetusmeetodid	Meetod ON kasutusel		Meetod EI OLE kasutusel		Ei tea	
	Vastanute arv	Vastanute osakaal	Vastanute arv	Vastanute osakaal	Vastanute arv	Vastanute osakaal
Töötajate taustakontroll enne töölevõtmist	70	62%	8	7%	35	31%
Töölepingud	106	94%	6	5%	1	1%
Ettevõtte eetikakoodeks	65	58%	33	29%	15	13%
Finantspettuste riskide määramine ja hindamine	51	45%	37	33%	25	22%
Tegevusaudit	59	52%	41	36%	13	12%
Siseaudit	53	47%	53	47%	7	6%
Välisaudit	72	64%	31	27%	10	9%
IT audit	40	35%	51	45%	22	19%
Digitaalsete massandmete analüüs	22	19%	55	49%	36	32%
Juhtimisinfotarkvara	19	17%	64	57%	30	27%
Varude juhtimine	83	73%	22	19%	8	7%
Sularahakontrollid	80	71%	24	21%	9	8%
Pangaülekannete kinnitused	99	88%	11	10%	3	3%
Valvesüsteemid kaitsmaks ettevõtte füüsilist vara	102	90%	8	7%	3	3%
Sisekontrolli pidev tõhustamine	60	53%	33	29%	20	18%
Kindlaksmääratud pettuste teavitamispoliitika	40	35%	44	39%	29	26%
Juhtkonna suurendatud tähelepanu pettuste jälgimisele	48	42%	39	35%	26	23%
Elektroonilise kirjavahetuse järelevalve	15	13%	58	51%	40	35%
Paroolikaitse, st vahetatakse arvutiparooli vähemalt iga poole aasta möödudes	70	62%	37	33%	6	5%
Tulemüür ja viirusekaitse arvutitele	109	96%	3	3%	1	1%
Pisteline IT kontroll	45	40%	36	32%	32	28%
Pisteline kontroll tehingute andmete õigsuse kohta	109	96%	3	3%	1	1%
Pettuste vihjeliin	9	8%	87	77%	17	15%

Lisa 7 järg. Küsimuse nr 3 vastused

Finantspettuste ennetusmeetodid	Meetod ON kasutusel		Meetod EI OLE kasutusel		Ei tea	
	Vastanute arv	Vastanute osakaal	Vastanute arv	Vastanute osakaal	Vastanute arv	Vastanute osakaal
Vilepühumine (whistle-blowing)	11	10%	62	55%	40	35%
Süsteem kolmandatelt osapooltelt laekuvate vihjete vastuvõtmiseks ja kontrolliks	7	6%	80	71%	26	23%
Tarnijate usaldusväärst tagavad meetmed (taustakontroll, auditisätted lepingus jms)	81	72%	18	16%	14	12%
Eetika koolitus töötajatele	40	35%	62	55%	11	10%
Pettustevastane koolitus töötajatele	28	25%	68	60%	17	15%
Töötajate nõustamisprogrammid	19	17%	72	64%	22	19%
Töötajate rotatsioon, st töötajate ajutine töötamine erinevates allüksustes ja ametikohtadel, mille eesmärk on nn nelja silma printsiibi rakendamine	10	9%	93	82%	10	9%
Ettevõttes töötab eetikanõunik	6	5%	98	87%	9	8%
Ettevõttes on loodud eraldi ametikoht finantspettuste uurija/-te jaoks	7	6%	95	84%	11	10%

Allikas: autori koostatud

3.2 Palun hindada finantspettuste ennetusmeetodite efektiivsust 5-palli skaalal. 1- ei ole efektiivne, 5-väga efektiivne.

Finantspettuste ennetusmeetodid	Vastanute arv					Aritmeetiline keskmine
	1	2	3	4	5	
Töötajate taustakontroll enne töölevõtmist	3	14	66	25	5	3,13
Töölepingud	5	15	37	50	6	3,33
Ettevõtte eetikakoodeks	4	21	62	24	2	2,99
Finantspettuste riskide määratlemine ja hindamine	3	16	53	35	6	3,22

Lisa 7 järg. Küsimuse nr 3 vastused

Finantspettuste ennetusmeetodid	Vastanute arv					Aritmeetiline keskmine
Tegevusaudit	2	8	50	45	8	3,43
Siseaudit	3	7	41	52	10	3,52
Välisaudit	1	7	48	42	15	3,56
IT audit	2	16	63	32	0	3,11
Digitaalsete massandmete analüüs	3	26	68	14	2	2,88
Juhtimisinfotarkvara	10	21	65	16	1	2,80
Varude juhtimine	3	13	44	47	6	3,35
Sularahakontrollid	3	6	29	63	12	3,66
Pangaülekannete kinnitused	2	6	21	74	10	3,74
Valvesüsteemid kaitsmaks ettevõtte füüsilist vara	1	6	26	67	13	3,75
Sisekontrolli pidev töhustamine	1	6	53	44	9	3,48
Kindlaksmääratud pettuste teavitamispoliitika	4	12	69	25	3	3,10
Juhtkonna suurendatud tähelepanu pettuste jälgimisele	1	7	51	52	2	3,42
Elektroonilise kirjavahetuse järelevalve	13	44	39	14	3	2,56
Paroolikaitse, st vahetatakse arvutiparooli vähemalt iga poole aasta möödudes	5	20	46	38	4	3,14
Tulemüür ja viirusekaitse arvutitele	2	11	32	60	8	3,54
Pisteline IT kontroll	2	20	58	29	4	3,12
Pisteline kontroll tehingute andmete õigsuse kohta	0	11	41	60	1	3,45
Pettuste vihjeliin	12	60	26	14	1	2,40
Vilepuhumine (whistle-blowing)	9	69	22	11	2	2,36
Süsteem kolmandatelt osapooltelt laekuvate vihjete vastuvõtmiseks ja kontrolliks	9	56	34	13	1	2,48

Lisa 7 järg. Küsimuse nr 3 vastused

Finantspettuste ennetusmeetodid	Vastanute arv					Aritmeetiline keskmine
Tarnijate usaldusväarsust tagavad meetmed (taustakontroll, auditisätted lepingus jms)	4	21	43	44	1	3,15
Eetika koolitus töötajatele	6	31	57	18	1	2,80
Pettustevastane koolitus töötajatele	2	20	69	21	1	2,99
Töötajate nõustamisprogrammid	7	36	50	18	2	2,75
Töötajate rotatsioon, st töötajate ajutine töötamine erinevates allüksustes ja ametikohtadel, mille eesmärk on nn nelja silma printsiibi rakendamine	19	58	30	5	1	2,21
Ettevõttes töötab eetikanõunik	21	56	35	1	0	2,14
Ettevõttes on loodud eraldi ametikoht finantspettuste uurija/-te jaoks	14	60	22	13	4	2,41

Allikas: autori koostatud